

Эхэ найхан нютагаа эд хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996

МАЙН
18

Зунай эхин харашанмогой
һарыгт
СУББОТО
гарагай 7
№93 (19433)
Газетын сэн
Хэлсээтэ.

Мүнөөдэрэй
шухана
асуудан

"ХҮН БОЛОХО БАГАНАА..."

1

Һургуулида ороогүй үхибүүдые түрэл хэлэндэнь, арадай аман зохёолдо дуратайгаар һургаа гээшэ багшанарай болон хүмүүжүүлэгшэдэй нэн түрүүшын зорилго болоно гэжэ би ханаха байнаб. Энэ талаар хэһэн хүдэлмэри тухайгаа хөөрөжэ үгэхэ хүсэлтэйб.

Нэн түрүүн "Гэсэр" үльгэрые үхибүүдтэ яажа ойлгуулаха гэжэ бодол түрөө нэн. Ойлгуулжа шадабални, жаахан хүүгэдэй мэдэсэнэ үргэдэхэ, ухаан бодолын гүнзэгырэжэ гэжэ ойлгоһон байгааб...

Эгээл тиимэһээ би жаахан үхибүүдэй ухаанда тааруулжа, үни холын үльгэр түрээшлэд тухай хөөрөжэ үгөөд, мүнөө үедэ үльгэршэдэй үсөөрһэн тухай, Гэсэрэй 1000 жэлэй ойдо зорюулагдан "Гэсэр—Түб Азиин эрдэни зэндэмэни" гэхэн фестиваль тухай хөөрөжэ үгэдэг байнаб.

Үльгэртэ дурагүй хүн байдаггүй гэжэ эли. Илангаяа үхибүүд арадай аман зохёолыг шагнаха дуратай. Тээд олон тоото буряад үльгэрнүүд соомнай "Абай Гэсэр" аха захан болоно ха юм даа. Иимэ ехэ хэмжээтэй, иимэ найхан найруулгатай үльгэр зохёоһон түрэл арадаараа өмсөрхонгүй байха аргагүй.

Энэ үльгэр соохи үйлэ хэрэгүүд дэлхэй дээр жаргалта байдал мандуулхын түлөө, һайн найхан сэдхэл бодолой бадархын тула, хара ханаатай, мүн дотортой абарга арьшатай хэгдэһэн нангин тэмсэл харуула.

Би энэ үльгэрые үхибүүдтэ ойлгуулахадаа, Ш. Балдано, В. Солоухин, С. Чагдуров, М. Степанов, С. Липкин, Н. Дамдинов болон бусад уран зохёолшодой номуудыг, тэдгэрнүүдтэ гараһан статьянуудыг олоор харилаа гэжэ нэм. Мүн Ага нютага үлгэрэгдэһэн "Гэсэрэй" һайндэртэ хабардалсаха золтой байгааб. Тэрээн тухайгаа үхибүүдэй ойлгохоор хөөрөжэ үгэхэ оролдогшоб. Тэрэ Ага нютаг орохо замдаа толгойдом шүлэгэй иимэ мүнүүд ороо нэн:

Зүүдэн мэтэ үзэгдэһэн
Зунай найхан үдэр
Зориг шадал нэмэһэн
Зоной хэрэгтэ хабаадахам.
Һөһин хүсэл нэмэһэн
Һанаан бодол хурсадхана,
Һайхан хэрэг һэргэһэн
Һаруул найрга хабаадахам.
Бүхы ханаһан ханаамни,
Бүхы бодоһон бодолни
Хүсэхэнь гээшэ гү эндэ гэжэ
Хүлгүүлэн зүрхээ бодомжолноб...

Үхибүүдэй саадта хүдэлхээ орохынгоо урда гээ, үшөө һургуулида хүдэлжэ байхадаа, "Абай Гэсэрээр" һурагшадтаяа хамта хэдэн зүжэглэмэл хэһэгүүдые бодожэ, табиһан байнабди. һургуулида хүдэлхэдөө, "Гэсэрые" шэнжэлдэг эрдэмтэдые урижа, һурагшадтаяа уулзууддаг нэм. Мүн үльгэрэй удахар үхибүүднай зурагуудыг зурадаг, плашшэдүүдые хэдэг байгаа. Эгээл бэлигтэй һурагшаднай шүлэгүүдыгшье зохёоһон туршадаг нэн. Би эхин классуудай үхибүүдтэ зорюулжа, "Гэсэр" энэ шэнжэлэлгээр табан нээмэл хэһэгүүдые зохёон бэшэ нэм.

Мүнөө үедэ хүүгэдэй сээрлигтэ ороод хүдэлжэ байха үедөө тэдэндэ энэ эпосыг яажа ойлгуулха ёһотой гэжэ ехэтэ бодожо үзэдөг. Тиигээд лэби зурагай зүжэглэмэл таар хэрэглэхэ гэжэ бодоо нэм. Тэрээнһээ

2

хойшо "Гэсэртэй танилсагты", "Гэсэрэйдэ айлашаар", "Түби дэлхэй дээрэ түрэнэн эхэһээ найхан юумэн үгы", "Гэсэрэй найр наадан" гэхэн темэнүүдээр хэһээлнүүдые үнгэргөөб. Гоё найханаар зураһан баатарай хубсаһатай "Гэсэрые", тэрэнэй гурбан дангинанарыг харахадаа, үхибүүдэй нүдэд ялалзан, хэлэһэн юумьешни амья татангүй шагнахал даа. "Гэсэртэй танилсалга" гэхэн хэһээлээ хотын багшанарай конкурсно хабаадахадаа, жүриин гэшүүдэй урда харуулан байнаб.

Хүмүүжэлэй үшөө нэгэ ехэ талан гэхэдэ, үхибүүдые түрэл дайдаа дуратайгаар хүмүүжүүлгэ болоно. Тэрэнэй түлөө би элдэб темэдэ хэһээлнүүдые үнгэргэхэ гэжэ оролдогшоб. Жэшэнь, манай Буряад орондо ургадаг "Хуһан—дайдын шэмэг" гэхэн хэһээл болоно.

Манай республика ой модоор баян. Тиимэһээ түрэл дайдаа хамгаалха, дурлаха гээшэ манай нангин уялга болоно.

Жаахан үхибүүдтэ "алтан намар", "алтан набшаһад" гэжэ ойлгосо үгэнэбди. Мүн энэ хэһээлэйнгээ урда дуунуудыг, ёохорнуудыг сээжэлдэнэбди. Гадна "хуһан", "үйһэн", "набшаһан" гэхэ мэтэ ойлгосонуудыг үгэнэбди.

Бидэ энэ хэһээлдээ арадай уран бэлигтэн Валерий Дашиевич Цыбиковэй бүтээһэн урлалнуудыг хэрэглэһэн байнабди. Тиихэдэ үхибүүдэй наадаха аргануудыг тон ехээр хэрэглээбди.

Энэ хэһээлэйнгээ үедэ жороо үгэнүүдые, таабаринуудыг хэрэглэдэг байнабди. Хуһан модоор Валерий Дашиевич элдэб хэрэгсэлнүүдые бүтээдэг байна. Тиигэжэ бидэ үхибүүдээ байгаалида дуратайгаар хүмүүжүүлхээ оролдонобди.

Н. БАНДЕЕВА,
Улаан-Үдын "Улаалзгэй"
гэхэн хүүгэдэй сээрлигэй
багш.

НЮТАГАЙ, ГҮРЭНЭЙ АША ТУҢАДА

"Хүдөөгэй эд үйлдбэрлэгшэдые али бүхы талаһаань дэмжэхэ, Буряад Республикын хүн зониие эдэ хоолой зүйлнүүдээр ядашагүйгөөр хангаха хэрэгтэй", - гэжэ Хурамхаанай аймагаар ябахандаа Л. В. Потапов тэмдэглээ.

Л. В. Потапов районной бүхы хүдөө нютагуудаар ябаа, заха холын займха ба хээрын стануудта хүрөө. Могойто, Аргата, Гаарга, Уланхаан, Үмхэй нютагуудай колхознигууд ба фермернүүдтэй уулзалгануудыг үнгэргөө. Тиихэдэ эдэ нютагуудта ажахы эрхилэлгын хэр зүб зам шэлэгдээб гэжэ тэрэ шалгаа. "Майский" леспромхоздо зүблөөн үнгэргэжэ, эндэ тус предприятиин саашадаа ажамидарха арга тодорхойлодоо. Модо болбосоруулха, бэлэн продукци зөөхэ ажал хэрэгтэнь Правительствын талаһаа тэдэндэ туһаламжа үзүүлгэхэ ёһотой. һургуулинуудта, болничануудта, транспортын албанда мүн лэ анхарал хандуулагдаа.

Республикада түлишэ-тоһодолгын зүйлнүүдые худалдагын сэнгүүдыг дуида зэргээр адлидхаха гэхэн шийдхэбэри абтаа. Хурамхаанай райондо, мүн ондоошье газарнуудта гүрэнһөө урьһаар эд хэрэгсэлнүүдые абанан мүнгэ зөөри июлиин 1 болотор бусааха талаар асуудал бэрхэтэй болонхой. Хэрбээ урьһаламжын мүнхэн саг соогоб бусаагдагүй хаань, райондо трансфертын мүнхэн зөөри һомологдохогүй, дүн хамта бюджетһээ салингаа абадаг багшанар, врачнууд болон бусад хүдэлмэрлэгшэд баһал хохидохо байна. Тиимэһээ хүдөөгэй эд үйлдбэрлэгшэд бултанай түлөө харюусалгатай болоод байна гэшэ.

Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Б. Д. Бадрева, Уланхаанай - В. Я.

Виде, Хурамхаанай - Д. Д. Монтоев, Гааргын - А. О. Булгатов, фермер И. Н. Зверьков, Дэрээнэй захиргаанай гулваа В. Ц. Степанов гэгшэдтэй Президент хөөрэлдэхэдөө ажалшадай ханамжануудыг, нютагай эрхэ байдал хараада абан, ажахы эрхилэлгын таарамжатай түхэл арга шэлэхэ тухай ханамжануудаараа хубаалдаба. Ямар нэгэн ажахы ямар устав баталан абахаб, энээнһээ ажахы бүхэнэй саашанхи хүгжэлтэ дулдыдана. Тиимэһээ Хурамхаанай аймагай хүдөө ажахыг хэрэгсэлгэдэ нүбөөлжэ болохоор дурадхалнууд эндэ дэмжэгдээ. Жэшээлхэдэ, хожомоо гадаадаһаа асарагдадаг эдэ хоолой зүйлнүүдһээ арасаха зорилготойгоор хурамхаанайхид өөһэдын тэрмэнүүдыг тодохо, шубуу үсхэбэрлэхэ ажахы эмхидхэхэ, гахайн ферменүүдыг бариха түсэбтэй. Үйлдбэрлэлһэн эдэ хоолой зүйлнүүдыг Хойто-Байгалай, Муйскын районуудай дэлгүүртэ худалдаха хараа зорилготой. Хурамхаанайхид энэ ханашалгынь Президент дэмжээ. Л. В. Потапов тус аймагай хүтэлбэрлэгшэдтэй уулзажа хөөрэлдөөд байхадаа, Хүдөө ажахын министрствэдэ, Президентын дэргэдэхи аграрна советдэ, финансын зургаануудта Хурамхаанай аймагай хүдөө ажахыг шэнэжэһэн хубилгалын талаар тодорхой программа хараалхынь дурадхаа.

Зүблөөнэй түгэсхэлдэ Президент, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшэ Л. В. Потапов Россин гүрэндэ ба Буряадай хүдөө ажагыда тохёолдоһон байдал тухай хөөрөжэ үгөө. Нютагай эд үйлдбэрлэгшэдыг дэмжэхэ хэрэгтэй, юуб гэхэдэ, урдынхи мэтэ гүрэн үри шэритэй байлгатай эбсэхэ бэшэ гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглээ.

Президентын ба
Правительствын хэлбэлэй
албан.

ХЭЛХЕЭ ХОЛБООШОДТОЙ ЗҮБШЭБЭ

Республикын Президент Л. В. Потапов хэлхээ холбоошодой ажал, хэрэгүүдтэй танилсаһанай удаа энэ халбарин хүгжэлтэ тухай зүблөө үнгэргэбэ.

Акционернэ "Электросвязь" бүлгэмэй генеральна директор В. Р. Очиров зүблөөндэ хабаадагшадта хэлхээ холбоошодой ажал, хэрэгүүд тухай хөөрөжэ үгэбэ. Шэнэ АТС-эй байшан барилгада гаргашалагдаһан мүнгэ тэхэрюулэн бусаалга, урьһаламжа үгэлгыг хараада абан, нютагай налогуудыг доошолуулга, объектуудай харууныг шангадхага - иимэ асуудалнуудта хэлхээ холбоошод онсо тогтоо.

1995 оной болон байгша оной түрүүшын кварталай туршада хүн зон, предприяти, эмхинүүд

25 миллиард түхэриг телефон хэрэглэһэнэй түлөө түлөөгүй байха юм. Ушар иимэлээ тарифуудыг дээшлүүлбэл, бүлгэмэй байдал найжарха гү гэхэн хөөрэлдөөн болобо. Республикын промшленностиин министр В. В. Переляев, Экономикын министрствын Сэнгүүдэй талаар комитедэй түрүүлэгшэ В. И. Карпуков иимэ аргаар мүнгэ ололгыг буруушаба.

Гэбэшье иимэ арга хэрэглэгдэжэ магад. Юуб гэхэд, "Эрриксон - Никола Тесла" фирмын город хоорондын станцида, шэнэ АТС-дэ онһон түхээрлэгнүүдыг тодоходо, ехэ мүнхэн хэрэгтэй ха юм.

Буряад Республикын
Президентын болон
Правительствын хэлбэлэй
албан.

ЗЭРЭЛГЭЭТЭ УУЖАМ ЗЭДЭЭРНАЙ

Зэдын аймаг республика соогоо хүдөө ажыхын үйлдбэридэ горитой ехэ хубияа оруулдаг гэшэ.

Хабарай саг - тарилгын хаһа, малай түлэй тэнжэн бордойхо үе. Гэр байшангуудай баригдан бодохо, шэнэ бодолнуудай түрэхэ саг.

Энэл үедэ Зэдын аймагай захиргааниие толгойлогшо А. Ц. ИДАМЖАПОВТАЙ хөөрөлдэбди.

заншалһаа арсаха болонобди. Иигэжэ хүдөө ажыхы дотороо хубилалтануудые хэжэ, маяг заршамаа нэлгэхэ, нэльбэхэ гэшэбди. Үрэнэ хүрэнгын талаар, 1995 онойхитой жэшэхэдэ, нураггүй дээрэбди. 70 процентнь нэгэдэхи болон хоёрдохи классай болоно.

ҺАЙН ЮУМЫЕ АНХАРХААР БОЛОО

- һүүлэй жэлнүүдтэ бидэнэр ходо суглаа хуралдаанууд дээгүүршье, уулзаха золголдоходоошье нэгэл янзаар хөөрөлдэдэг болошоо гүбди гэжэ ханагдана. Хүндэ хүшэр сагай одоо байганиие бидэ өөһэдөө мэдэнэбди. Теэд айл аймаг зон минл гараа хабсараад нуугаагүй - ажал х ү д э л м э р э ш ь е , ажаһуудалаашье таараха, зохио тээшнь болгохо гэжэ оролдожол байна ха юм. Гансал мууданан доройтоһон, унаһан хэлтһэн тухай ярилсангүй, шэнэлэгдэн хөгдөжэ байганиие тобшолон хөөрөлдэхөөр лэ гэжэ ханагдана.

Тиймэхээ, Алексей Цырендоржиевич, 1996 оной түрүүшын хахадта Зэдын аймаг ямар онсо шэнжэтэй болоод байнаб?

- һайн юумэнүүд тухай олоор хэлсэжэ байгаа хаамнай, хэлэшгүй дээрэл хэн бээ даа. Теэд яагаашье наа, танай хэлэхээр, "хашартай юумэнһээ" эхилхэл баатай болоноб. Хамтын ажахынуудай эбэртэ томо бодо мал жэлэй эхиндэ оройдоо 10640 байба гэшэ. Тийхэдэ 1991 оной эхиндэ 22176 толгой юм хэн. Хониодой тоо 3 дахин тооной хороо.

- Үмсын ажахынуудта мал олошорго юм ааб даа.

- Тийгээ. Энэмнай тэрэ нэгэ "онсо шэнжэ" гэшэ гү даа. Аймаг соо үнээдэй тоо хамта дээрэ 12000 болоод байна. 1990 онойхитой сасуулбал, 101 процент гэшэ. Гахайн тоо 104 процентээр олошороо. Зон хэды хүшэр сагыше наань, малаа харууналжа сагаан эдеэтээ, шанаха мяхатаяа ажаһуунал даа. Үшөө нэгэ омогорхомоор шэнжэ юун бэ гэхэдэ, гэр

байшан олоор баригдана. Айл зоной хоорондо нютаг соогоо эблэржэ, бэе бээдэ тухалжа байһанай гэшэ гэшэ. Хэрбээе урдань хүн хамтын гү, али гүрэнэй ажахын бэлэн байра үгэхыень ехэнхидэ хүдөөдэгаад, мүнөө өөрынгөөл хүсэ шадал элсүүлжэ, хэрэг үйлэ бүтээжэ эхилбэ.

- Мал ажалай мүнөө дээрээ гаргаша ехэтэй болоод байхадань, аймаг соо эбэртэ томо бодо малай тоо оройдоо 20 процентээр доошолһонинь ойлгосотойше юм бээ даа. Тэрэ зуура хүдөө ажыхыгаа арга боломжо соонь үрэ дүнтэйгөөр эрхилхэ харгы замаа таанадые тодорхойлоод байна гэжэ дуулаабди.

- Талха таряанай байгаа һаа, газардахагүйбди. Дэлгүүрэймнай харилсаан иигэжэл хэлэжэ, заажа байна. 92000 гектар хахалагдадаг газартай хадаа - энэмнай республика соогоо арбанайн нэгэ хуби бишуу - бидэ таряан ажалаа эрхим дээдэ шатада табиха, урдаа хараха түсэб хараамнай гэжэ тодорхойлоо ёһотойбди. Аймагаймнай бүхы ажахынууд энээн тухайгаа ойлгожо абаа.

Нёдондо 350-яад мянган центнер орооһо хуряагаабди. Иимэ ургаса абаһанайнгаа хүшөөр бидэ аймаг соогоо элбэг хүрэхэ таряа талхатайбди, газар тээшнь наймаалха аргатай байгаабди, ажалай түлбэри болгон зондоошье үгөөбди. Мүнөө жэлдэ 400-450 мянгаад центнер орооһо суглуулхаар хараалнабди. Тийхэдэ ехэнхидэ шанар хайнтай соргнуудта анхаралаа хандуулнабди. Хэрбээе урдань горитой ехэ талхан малда тэжээл болгодогдэг хэн аабза, теэд бидэ мүнөө тэрэ

Борьёодо, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо, Булагта өөһэдөө үрэнэ хүрэнгэ бэлдэнэбди. Үшөө тийхэдэ ондоо тээһээ худалдан абаабди.

- Хараалһан ёһоороо ургасаяа хуряажа абаа һаа, хуушаржа байһан техникээ, хүдөө ажыхын продукци нютаг дээрэ буйлуулан үйлдбэрихэ хэрэгсэл түхээрлэгүүдые худалдажа абаха арга олохо байна гүт?

- 70-80 мянган центнер орооһон аймаг соохи өөрын хэрэглэмжые хаажа шадаха юм. Ойлгосотой бээ, бэшэ ургасамнай манай худалдаа наймаанай "алтан" болохо ха юм. Аймаг соогоо өөһэдөө орооһоёо талхан болгохо, хилээмэ бариха арга шадал мүнөөшье бии. Нэгэдэхи сортын талха татаха тээрмэнүүд болон багахан пекаринуудтайбди. Хэлээ хэн бээбэ, гахайн тоо олошороо гэжэ - энэ хадаа таряан ажаалаймнай хүл дээрээ гаража байһанай тэмдэг гэшэ.

- Мал ажалай гаргашые таряан ажалаараа тэгшэлхэ, үшөө бүхы хүдөө ажыхыгаа үргэхэ гэнэн ехэл зүб харгы дээрэ гараалта даа. Ойрын жэлнүүд хэды шэнэн малтай байгаа һаа, аймаг соогоо таарахаб гэжэ харуулна бээ. Тийхэдэ таряан ажалаа эрхилхэдэ, яагаад гаргашыень бага болгохо гэжэ хараалһат? Түлишэ болон түрхисын материалнуудай, минеральна үтгэжүүлгэ хэрэглэмжын үнэ сэн дээшээ үргэгдэхөөр лэ байна бишуу.

- Нэн түрүүн жэл бүри таряаланайнгаа газарай гурбанай нэгэ шахуу хубине наар болгон үлөөдэг болонобди. Энэ үедэ яагаад ажалай ашаг үрэ

дээшлүүлхэ гэшэб гэнэн алибаа арга боломжонуудые хэрэглэхэбди. Маанадта Буряадай хүдөө ажыхын академин эрдэмтэд, илангаяа газар ашагалгын кафедринхи, профессор Бохивые онсо тэмдэглэлтэй - тухална.

- Нютагтаа өөһэдын үйлдбэриүүдые бии болгохо гэшэ мүнөөдөө тон удха шанартай ха юм. Нэгэдэхээр, үнэгүй продукци элбэгжэхэ, хоёрдохёор, зон ажалтай байха...

- Районий малай мяхые болбосоруулха ажалые бүри мүнэн хэжэ шадаха цех манда бии. Колбаса үйлдбэрилэгдэнэ. Эндээшье, үшөө саашань хото город абаашажашые худалданабди. Зон яһала дуратайгаар абагша. Борьёогой совхоздо арһа элдэхэ цех хүдэлдэг байха ёһотой. Хиринисэ 1,5 миллион хүртэр хэнэбди. Туфоблок бүтээлгэ энэ үедэ багадаад байна. Оёрой совхоздо италян мэргэжэлтэд сыр хэдэг 250 мянган доллар сэнгэй түхээрлэгэ тодхожо үгөөд, тэрэн яһала һайн хүүдэнэ. Энэ совхознай АВРЗ-гэй гухаламжын ажахы юм - ажалшадташые, ажахыдашые ашаг олзотой гэжэ тоолонобди.

- Зоний ажабайдалай һайн мууе яагаад аймаг соогоо тодорхойлнабта? Аймагайтнай захиргаан нэгэ тиймэ ажал ябуулна гү - экономистнуудые, социологуудые хэрэглэнэ гү? Хүтжэлтын шатада байһан Ази, Африкын, Латин Америкын олонхи гүрэнүүдтэ иимэ юумэн гүрэн түрын талаһаа

эхилэгдэжэ, социально-экономическа түсэб табиладта туһа боложо байдаг ха юм.

- Тиймэ юумэнэй манай дээдэ засагай талаһаа хөгдэдэггүй байһыень шаналмаар. Бидэ нютагтаа элдэб олон баримтанууд дээрэһээ гэр бүлэ бүхэн ямар олзотой байнаб гэжэ өөһэдынхээрээл тодорхойлохо оролдонобди. Нюдөөрөө хаража, зүрхөөрөө мэдэржэ гэхэ юм гү даа... Ажал хэжэ шадахагүй зоний гурбанайн нэгэ хуби миил ябажа байна гү гэхээр... Хамтын ажахынуудта нарын салин дунда зэргээр 250 мянга болоно. Үмсдөө хүн ямар байнаб гэбэл, газартай гү, али үгы гү, тэрэнэе яаж ашагланаб, хэды малтайб гэжэ хаража үзэнэбди. Байшан байранууд баригдана. Гэрэй хэрэгсэлнүүд, автомашинууд илангаяа олоор худалдагдан абтана. Багшанар, эмшэд болон бюджетдээ салингаа абадаг бэшэ зон мэдээжэ юм ааб даа. Социальна хамгаалтын талаар нягтаар хаража байдагбди. Теэд арга болонжонууд тухаймнай өөһэдөө бодоод үзэгты: районий бюджет 90 процентээр дээрэһээ үгтэхэ трансфертхээ дулдыдана.

- Хабарайтай тарилга гэмгүй ябажа байна гэжэ тоолоё. Мал үбэлжэжэ гараа. Баян намар Зэдэ нютагта элэрэн бадаран ерэг лэ даа гэжэ юрөө! һайн юумые анхархаар болоо. Тийнгэнгүй урагшаа дабшажа

А. АНГАРХАЕВ. С. БАЛДУЕВАЙ фото-зураг.

"АМИДЫ ГАРААНАА ГАЙХАГШАБ"

Дайн байлдан, сэрэгшэдэй дайшалхы зам тухай бэшэхэ, хэлэхэдэ, тэрэниие зааха гоёожо, ямар нэгэ үлгэр домог шэнги болгожо харуулха ушар үсөөн бэшэ үзэгдэдэг.

Үнэндөө, дайнай газарта бодотоор ябажа гаранан, үхэлтэ аюулые ами наһаараа үзһэн, хараһан хүнүүдтэ тиймэшые ехээр гоёожорхихо юумэн хомор лэ байха ёһотой даа.

Урданай фронтвигуудай хөөрэхые шагнахада, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ үргэлхэ нойргүйгөөр, заримдаа үлэн хошоор, үдэр һүниие илгаагүй ябагаар ябаха, үгышые наа, нойтон газарта, уһа намаг соогуур сүүдэхэ хэбтэхэ ушар захигүй болодог хэн гэлсэдэг. Заримдаа ябууд хоорондоо зали абаха, ултажа ябаха сагыше болоо бээ. Тийхэдэ эгээл аюултай, айха юумэн - хаанаһаа ямар һомон ерэхэ, бомбо, снаряд тээржэ, алажархигшаб, үгы наа, хүндөөр шархатуулагшаб гэнэн ханал час, минута соошые ухаан бодолһоо гарахагүй. "Үнгэрхэдөө баһа эдэ бүгэдэндэ дадаһоод, зарим тээгээ ухаан бодолһи дүлииршэхэндэл, юуншые хамаагүй шэнги,

айхаяашые ойлгохоёо болишоод ябахадал гэхэх." - гэжэ нэгэ хүнэй хэлэхыень ханагшаб.

Энэниие юундэ дурданабши гэхэдэ, тээсгэн Зэдын аймагай Доодо-Бургалтай нютагай ветеран Андрей Доржиевич Очировтай уулзажа, хөөрөлдэхэдэмни, дайшалхы ябадал, дайнай үедэ ямар нэгэ баатаршалга, онсо габьяа тухайгаа тодорхой гэшээ, баримтануудые балайшые ехээр хэлээд үгөөгүй бэлэй. Теэдшые айхабтар ехэ, цэгэн дор хэдэн зуу мянган, миллион хүнэй хабаадаһан, хэдэн жэлдэ үргэлжэлһэн дайнда юрын сэрэгшын онсо шалгаржа, тусгаар ехэ юумэ туйлаха, бүтээхынь бэрхэтэй ааб даа. Олоороо довтолгодо ороходоо гү, али оборондо гэшээдэшые байхадаа, хэн хэды дайсаниие халгаагааб гэжэ яагаад тоолохоб. Иалта хамтын хүсөөр, олохон зоний шуһа адхалгаар лэ туйлагдаа юм бээ.

- Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, 1941 ондо би Улаан-Үдын ипподром дээрэ мори хоригшоор хүдэлжэ байгааб. Багаһаа мориңдо бэрхэ, морёор гүйлгэхэ, урилдаха дуратай байһан хүм.

1942 ондо сэрэгтэ абтаад, түрүүн Лейкнеудинск хото шадархи морин сэрэгэй 21-дэй тусхай полкдо гурба нара үлүүтэй (февральһаа май болотор) нургуули хээд, дайнда мордоо хэмди. Моридоо, буу зэбсэгээ эшелондо ашаад лэ сэй сэхэ Ленинград худар, Волховско фронтдо орообди, - гэжэ Андрей Доржиевич хөөрэнэ.

- Эгээл түрүүн хаана, хайшан гээд дайнда ороо хэмта, ханаһа гүт? - гэжэ асуухада, тэрэ иигэжэ хэлэнэ:

- Нэгэ багахан станцида һүни хүрэхэ, мори унаа болон хамаг юумээс түргэн буулгаад, удангүй генерал Гусевай командалдаг 13-дахи морин сэрэгэй корпусой

бүридэдэ ороо бэлэйбди. Эгээл эндэхэ Ленинградые немец фашистнуудай сэрэгэй хүрээлэлгэхэ (блокада) сүлөөлхэ байлдаанда орообди. Эндэмнай урагшаа ехэ довтолго хэжэ аргагүй, гол түдэб хоёр тээһээ ехэ буугтар буудалдаан, дээрэһээ бомбодолго үдэр һүнигүй боложо байгаа. Тиймэхээ моридоо орхижо, ябаган сэрэг болохо баатай болообди. Дайнай газарта мори, баарһад, баһал хүнүүд шэнгээр зободог, тулидаг, хяа алууддаг хэн. Тэдэниие хэды хайрлаа, халаглаашые наа, хайшан гэхэбши?

Тийгэжэ Андрей Доржиевич Очировай ябалсаһан Волховск фронтын сэрэгшэд бүхэли жэл соо шахуу Ленинград хотые хамгаалсажа, 1944 оной хабар тээшэ дайсанай хүрээлэлгые газар, доосоо тээһээ нэтэ сохин, немецүүдые баруун-хойшонь намнажа эхилээ. Тэрэнэй һүүлдэ А. Д. Очиров, Финлянди, Норвеги гүрэнүүдые фашистнуудһаа сүлөөлөө юм.

- Хайшан гээд дайладаа, ямар баатаршалга гаргаа нэмбиб гэжэ мүнөө болгоод юу хэлэхэбиб даа. Зоний ябаһан, үзһэн юумые яһалал ябадаа, үзэгдөө юм бээ. Аяар гурбан жэл шахуу дайн сэрэгэй боложо байһан газарта ябахада юуншые дайралдаа, ямаршые үхэл аюул, аймшгай ушарнууд болоол гүбэ. Заримдаа Янахадам, яаж амыды мэндэ

гарасалдаа тээшэбиб гэжэ гайхахаар агша. Гурба дахин горитойхоноор шархатаа хүм, - гэжэ Андрей Доржиевич хэлээ, шэг шарайдаа ямар итэз гунилһаһа тэмдэг оруулжа, ултаһан ноддөө аршан, саашань иигэжэ нэмэнэ: - Юуншые болоходо, хүнэй ара нюртанда хоргодожо ябаагүй, үгтһэн даабари захиралтые яажашые наань, дүүргэхэл гэжэ оролдоол гүбши даа.

Нютагаа бусажа ерээд, Андрей Доржиевич түрэл "Мир" колхоздоо таряан ажалай бригадын бригадираар олон жэлдэ хүдэлөө. Эдэбхитэй, эрхим һайн ажаалайнгаа түлөө дайшалхы габлягай олон орден, медальнуудайнгаа хажууда "Хүндэлхэй Тэмдэг" орден үбсүүндэ ялоруулаа хэн.

- Түрүүн дайнай эхилхэдэ, гансахан манай Доодо болон Дээдэ-Бургалтайһаа зуу гаран хүн сэрэгтэ мордоо бэлэй. Теэд тэдэниие нилээд олоһинь бусажа эрэггүй. Амиды мэндэ ерэлэн зомнайшые жэл бүри үсөөржэл байна ха юм биди даа. Иигэһээр лэ бултанаймнай ээлжэн ерэхэ бээ, - гэжэ ветеран аалиханаар хэлэнэ.

- Теэд яахаб, хүн мүнхэ бэшэ. Үбгэдэнай үлэлхэн саг соогоошье жаргалтай, үбшэ зоболонгүй байһай.

М. НАМЖИЛОВ. ЗУРАГ ДЭЭРЭ: А. Д. Очиров. С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ЗАМХАНАГУЙЛ АЖАЛ ХЭРЭГ!

Манай гуйлтаар Зэдын аймагай хүдөө ажыхын управлениин ахамд экономист Галина Михайловна БОРИСОВА гэсэтэдэмнай тобшохон статья бэшэбэ.
Тийхэдэн авторын зүбшөөлөнэй ёһоор өөрынгөө хэдэн ханамжа хабаргалсабаб.
А.АНГАРХАЕВ.

1995 онуудаар "ажалга үдэр" гэдэн салин хүлээ бии болгоод туршаа. Тийхэдээ налогой талаар ажалша хүндэ муу болоо: нара бүхэндэ салин сооһоо

хөөрөөл соогоо дурдаг абана. Аймагай хүтэлбэрлэгшэд энэ талаар ооһэдэн хараа шугамтай байна гэжэ мэдрэгдэнэ. Зэдэ нотогта

нэгдэхү орлогшо ябахан, тийхэдэ ээрэл зургаангай түсэлбэлгэн таһагыг уажаа хууһан С. С. Колмаков ехэтэ шуһалагша бэлэй. "Нютагай байжуулаха, ажалаа үргэхэ гэжэ хаа, таанад холын хараа хараалжа, бүтээхээс байһан проект бүхэнөө долоо дахин шүүжэ шэбшэжэ, тооложо, толгойгоо тоншожо үзэхэ ёһотой!" - гэшэ хэн.

Шэнэ һонин бодолнууд бии болоо юм ааб даа, тээд эдэнээ бөөлүүлхэ гэхэдэмнай, ажыхнуудай финансын хүндэ хүшэр байдал маандале шүдэрлэжэрхинэ. Эдэнэрэй үри шэри банкнуудай картотека дээрэ 6494 миллионор бөөлөгтэй. 2,3 миллиард мүнгэн говарна урьһалаамжада эрьюулэгдэхэ ёһотой. 3 миллиардаа дээшэ мүнгэн салин хүлэндэ ошохо аад, ажыхнуудтамнай үгы.

Манай аймагта тарьян ажал һайнаар эрхилээ һаа, үри шэрин һамаһаа һугаржа гарахаар гэжэ тоолонобди. Тарьян ажалаа түрүү эргэдэ табиха ёһотойбди. Мүнөө бидэ дунда зэргээр 1 центнер ороһондоо 45353 түхэрэг гаргаша гаргаад, 53669 түхэрэгөөр худалданабди гэжэ хэлэхэ байнабди. Борьёотой совхоз центнер бүриһөөн 26000 түхэрэг олоо олоно.

Тарьян ажалта түшэлэжэ, хүл дээрээ гараха гэдэн эүб бодолоо бэелүүлхэ талаар яһала юумэн хэгдэжэ байна. Үрэнэ хүрэнгээс һайн болгоно. 30 процент паартай хадаа, хэды ган гасуурай болооһе һаа, тарьянай ехээр доройтодоггүйдэ найдагдана.

Жэлдээ 400-450 мянган тонно ороһоо хуряжа абиха болоо һаа, центнер бүриһөөн дунда зэргээр 10000 түхэрэг олоо оложо шадабал, аймагай ажыхнууд 40-45 миллиард сула мүнгэтэй болохо бшуу! Сыр хэгдэжэ Оёорой совхоздо 1,25 миллиард түхэрэгтэй сэлтэй гээд бодоод үзэхэдэ, дээрэ дурдагдана мүнөөр үйлдэгдэри һайн техникэ худалдажа абаха арга гаржа ерэхээр.

Оцдоо тээһээ туһа хүлээжэ саг бэшэ гэжэ ойлгосотой. Тиймэхээ ягааһе һаа ажалаа һайжаруулхаяа оролдохол болонобди. Урид тооложо үзөөд...

Г. БОРИСОВА,

Зэдын аймагай хүдөө ажыхын управлениин ахамд экономист.

УРИД ТООЛОЖО ҮЗЭЭ...

үзэнэб? Иимэ ушар байдал ганса Зэдын аймагта бэшэ, хаа хаанагүй - шогзэ байл ябадал боложо байна гэхэдэ, ехэшь алдуу болохогүй. Республикаминьше Хүдөө ажыхын министерство мал ажалаа холын хараатайгаар эрхилхэ тоб гэдэн программа үгы. Хаана, хэндэ тиимэ программта байгаа юм, Россия гүрэнгүшэ үгы гээд арсалдаа һаа арсалдагты - шегэ доро доро ооһэдэнгөө түсэб хараа табижа байхада, муу юумэнишь үгы! Тиимэ түсэб табижын аргагүй, бүхы гүрэн соомнай ойлгохын аргагүй юумэн боложо байха, ямаршы түсэб табья һаа, бэелүүлхээр бэшэ гэдэн хөөрлөгөө нэгтэ бэшэ шагнагшабди. Тээд заримдаа түүхын хуудаһа иража луухада, һонин юумэнтэй дайралдахаш: Зүүн Сибириин генерал - губернатор Н.Н. Муравьев - Амурский дажа абанан хизаарайнгаа хүгжэлтын түсэб табиһан байгша, бүри урид Тулын губерни толгойлохо үгөө ехэл һонин хараа бодолнууды ажыхын зоной ажабайдалай һалбары бүхэнөөр бэшэжэ, 1-дүхи Николай хаанда барюуланьши үзэгдэгшэ. Тэдэнэ бүршэ бүшээ юм гү - манца мүнөө угдхатэй бэшэ, харин хизаар оройной саашадаа хүгжэлтын хэрэгтэ аргагүй туһатай байгаа да!

Хэды хүндэ ушар байгааһе һаань, манай аймагай ажыхнууд хүл дээрээ тогтожо байха талаар элдэб арга хургаа бэдэрнэ, туршалганууды хэнэ. Нэгэ үгэдэ АКХ-нууд болоһон Доржи Банзаровой нэрэмжэтэ, "Мир", Дээдэ-Бургалтайн колхозууд хууһан ёһодоо ороо һаамнай. дээрэ гээд дахинаа хамтарба.

Ленинэй нэрэмжэтэ, Булагай, "Коммунизм" колхозууд 1994-

тэдхэмжэ дээрэ байһан хүн бүхэнэй тоогоор нэжээд эгээл бага салингай зэргэ олоо налогоо ородоггүй гэдэн хуулин дүрим бии бшуу - жэлэй һүүдэ нэгэ мүнэн салин хүлээ ажалта үдэрөөрөө хүнэй абахада оройдоол нэжээд эгээл бага салин тэдхэмжын хүнэй тоогоор налогоо оронгүй үлөөд лэ, бэшэниинь булта тагбаритайгаар ябашана, ехэ мүнгэнһөө тагбары болоһоно. Энээн дээрэхээ ажалта үдэрһөө баһал арсаа.

Мяха, тоһо, ороһоёо ооһэдөө буйлуулан, зондо хүргэхэ талаар баһал ажалжажа байна. XX партсъездын нэрэмжэтэ колхоздо тээрмэ, Ториин мори үсхэбэрилдэг заводто тоһоной завод һайнаар хүлэлэнэ. Дээдэ-Бургалтай колхоз дахин бии болохтоёо шахуу өөрын тээрмэ худалдажа абаа. Оёорой совхоз сыр хэдэг цех - 250 мянган долларайхине - италян мэргэжэлтэдтэ табиюлаа. Буйлуулагданаһан хүнэй бултаараа элдэб янзын эдихэ харааладана. Оёорой совхоз АБРЗ-гэй хамһабарин ажыхы юм. Тиймэхээ бэшэ ажыхнуудтаа орходоо байра байдальһы һайн. Петропавловка һуурин дээрэмнай мал үсэлхэ пункт бии. Энэ барилга бүри Зэдын АПО-гой (агропромышленна нэгэдэлэй) байхада, бариндажа эхилээ юм. Директор В.С. Хандуевай оролдоогоор колбаса болон бэшэшье зүйл гаргадаг цех хүдэлжэ эхилээд, хото хүдөөдэ наймаартай болоод байна. Мини-пекариннууд олошороо. Туфоблок, хирниисэ хэгдэнэ.

Нютаг соогуур ябаханда, саашадаа ягааг ажаһууха, ажалаа эрхилхэ тухайгаа залуушууһаа үбгээд хүрэтэр

шэнэ үгэдэ шэнэ замаар зүрхэтэйгөөр дабшаха арга боломжо бии байна. Бэшээршин, тарьялангай газар ехэ. Түмэр харгыһаа, горогһоо дэн холо бэшэ. Аймагай захиргаание толгойлогшо А.Ц. Идамжаповтай, райфогой түрүүлэгшэ З.Г. Тумуровтай, Бургалтайн шэнэ колхозуудай дарганаар З. Дамчеве В. Черганов хоёртой хөөрлөгдэхэдэ, хүндэ хүшэр саг ербээ гээд, ойлгодоггүй юумэн олошорбо гээд марган татажа байха үгөөд гаршана, энэ үеын үлхөө холбоогой утаһа гартаа лаб оложо абашана зон гэжэ баталхаар.

Юрэдөө, Зэдэ нютагта ажыхыгаа эрид дүшэнь үргэжэ ябахы гэдэн бодолой, бүри арбаад жэлэй саада тээ тон хурсаар соробхилон байхы мэдрээ һэм. Республикасоогоо түрүүлэн АПО бии болгодоод, хүдөө ажыхын продукци нютагтаа буйлуулан үйлдэгдэрлэхэ талаар алхамууд хэгдээ. Тийгэншегүй яхаб, тийхэдэ Зэдэ республикын хүнэй, мяханай, нооһоной табанай нэгэ хубише үгэдэг байгаа. Аймагаа үннэй толгойло жо ябахан С. Б. Жаргалов тухай зоной һайнаар дурдахы дуулагша һэм.

1989 ондо АПО-гой түрүүлэгшэ Ю. А. Фокин түрүүтэй ажыхын хүтэлбэрлэгшэдтэй Москва хотодо хирниисын болон тоһоной заводой, мяханай комбинатай, тепличнэ шэнэ түхээрлэгэнүүды гээдын зургаануудһаа эрижэ абаха, овоцоор ооһэдэгөө хангаха тепличнэ ажыхы бии болгохо хэрэгээр СССР-эй арадай депутат хада ябалсаа һэм. Маанагта, Зэдэ нютагай хубууны, сагтаа СССР-эй Госпланай түрүүлэгшын

ГЭГЭЭТЭЙ ДЭЭГҮҮР ДАХИНАА ГЭРЭЛТЭНЭ

Гэгээтэй дасан гээшэ анхан бии болохоһоо эхилээд, Буряад орон соогоо суугай юм һэн. Бурхан багшын ном ехэ шудалһан, үндэр саһаартан олон байгаа.

Мүнөө дасанай байһан һуурида - һургуули. Хэээ тийхэдэ хүрээниие тойруулан һуулагданаһан модод намаа һайшаараа надхан шуулайдаг.

Сагай али янзаар эрьехые, үенүүдэй һэлгэдэн ошохые, үхтөөдүдэй түрэхые, үбгэрэн үтэхыень харан шэртэн үндыгшэ Хатан уула Хонгор уула хоёр...

Зэдэ нютагайхид хэдэн жэлэй саада тээ хаанаа дасан бодхоомнайб гэжэ бага-сага арсалдаа, түүхэтэ газартаа - Гэгээтэйдээ - тодхой даа гэжэ шидээ һэн.

Гэгээтэй һууринай хоймор талада, гүбээ дээрэ, талын үзбшээтэй һэдэсэн доро таатайханаар энэ дасан хүрээл бодоо гэгээд даа.

Хорёо доторын - яһала ехэ шулуу шудхамал барилгын эхин табягтай дархайна. Энэ хэдэ эмэй көрө шудалха, хүн эһэн аргалха хэрэгтэй маһа - дасанай һүври тодорхойдо хө юм. Дасанай шэрээдэ Матвей Чойбоновой үсхээдэр барилга

эхилэгдээд байна.

Уран зохёолоо, арадай эмшэ М. Чойбонов нотогтаһан Буряад Республикын Верховно Советэй депутатаар һунгагдаад ябахандаа, энэ үргэн олон зондо хэрэгтэй ажалаа эхилһэн юм. Арадай ехэ түлөөлэгшэ хадаа олон предприягинуудай ноёдоор уулажа, хэлсээ хэжэ, мүнгэн һангаар туһалалсуулха болоо һэн.

Дасанай нэгэ байшан соо Улаан-Баатар хотоһоо уригдажа ерэнэн Ганбаатар лама арбаад залуу хубаргатаяа хэшээл үнэргэжэ байба.

Түбэд үзэгөөр дүүрэтэр мелээр бэшэгдэн самбарай хажууда бишыхан хубуун Саһа тороһолдонгүйгөөр уншажа тэрэнэ буряадшалжа байба.

Ерээдүйн хамба-ламэнай эцэл даа! - гэжэ манай нүхэдэй нэгэн зүрхээс хүдэлгэнгээр шэхэндэмни нэбэнэб.

Бурханай номой айлаһан үг унгида хүрэхэ гээшэ хүнгэн бэйлэ, - гэжэ Ганбаатар лама маанадта хожомын хөшөөлэйнгээ забһарта хэлээб.

Үхибүүдтэ, залуушуудда ойлгоулахын гүлэ нэн түрүүн һайнаар гүбэд хэлсээдэ һургаа шухалаа. Эндэмнай үзгэшье һуралсамай ном үгы. Байһа һаби

хоёртой хоорондол энэ шан шапартгаа хүрэхэ ёһотой. Ородшье, монголшье, буряадшье хэлэ хэрэглэхэ болодоно. Харин энэ Зэдэ нютагайхидэй хэлэн монголойхидо дүгэрхы хадаа һайн байна гэжэ тэмдэглэтэй.

- Та юун гэжэ һананат: бурханай ном санскрит хэлэн дээрэ зохёоһотой, хожомын түбэдөөр айлалдагданаһан юм ааб даа. Мүнөө үгэдэ эдэ номуудые буряадшалаад, һабиһарые һургаа һаа, хурал хурахадаа уншадаг болоо һаа, ямар байха? - гэжэ асуубаб.

- Юрэл зон соо Бурхан багшын һургаалай гол түлэбье, ехэнүүд сударнуудай урда ушарыетайбарилһан номуудые буряад хэлэн дээрэ зохёон тааруулахда болохо юм ааб даа. Харин шажанай ёһоор, мургэл шүтэл үйлдэхэдөө, хурал хурахадаа, бурха тахихадаа эхэ хэлэн дээрэнэ уншаха ёһотой. Бурханай ном анхан зохёоһодоо үгэ, хүгжэм - шүлэг соогоо дээдын ехэ, минн хүнэй юрэ ойлгохогүй эди шэди шэнгэн бүтэгдэн байха юм - гүрээниень хубилгажа болохогүй.

- Га Монгол орондоо ехэ дасанай үгэдэ болонот. Азийн бэшэ гүрэнүүдэй дасан

хүрэнүүдтэ хүрэнэй, ном шудалһан, үндэр ехэ гэгээтэндэ шаби ороһон байнат. Манай Буряадай хүзэгшэд, Будда бурханда шүтэгшэд шажан мургэлөө хэр зүбөөр баримталдаг байна гэшэб? Олон жэлдэ бурхан тухай, бурханай номнол тухай оройдоо оцдоо ойлгосо дээрэ хүмүүжэһэн зон олонхидо болоод байна ха юмбиди.

- Буряадууд хүзэгэйнгөө үнэн мүр оройдоо алдаагүй. Эдэ залуушуулые абаад үзэе: һүбэлгэн, хурса гэшэнь, тийхэдэ үнөө саһаһаа үе дамжан ерэнэн доторой бэлдэхэлтэйнь дамжаггүй Бурхан багшын һургаал зүрхэн соотнай байһасан! Харин заримдаа үлүүдэ гарахаяа һанана: энэ һүни муу зүүдэ харабаб гээд,

заһал хүүлэхээс аяр холоһоо хүн ерээд байха юм. Тээд гэрэ өөрөө зэмтэй бэшэ. Ажабайдалай зарим нэгэ ушарта һанаа сэдхэлэйнгээ зобоод байгаа һаань, хүн өөрөө таараха тарни уншаад, гэртэ бурхандаа зальбараад, урдахи замда заһажариха аргатай юм гэжэ бидэ ламенар хэлэхэ, ямар ушарта ямар тарни уншагдадаг юм бэ гэжэ зоние һургаа ёһотойбди...

Гэгээтэй дасанда имэ үгэнүүдые шагнажа һуухада, арадай үргэн ехэ гэгээрэлэйнгээ айлада дахинда гаража ерээд гэжэ маһа ехээр байсажа һууһа һэм.

А.АНГАРХАЕВ, ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Гэгээтэй дасанда хурал хурагдана

С. БААДУЕВАЙ фото

ТЮЛЭМ

АРАДАЙМНАЙ ӨНӨ ЗАНШАЛНУУД

АШЫЕНЬ ХАРЮУЛХА АРГАТАЙ ГҮБДИ?

Аба, эжын буянгаар алтан дэлхэйдэ ажамидаржа, үри бээс үдхэжэ, нэрээс нэрлүүлжэ, уг унгуя удхалан үргэлжэлүүлжэ ябаха зол хуби хүн түрэлтэндэ үгтэдэг гэшэ ааб даа. "Эжы, абынгаа буян эдлэжэ ябаарайгы" гэхэн үрээлэй үгэнүүдые түрэхурим дээршье буряад зон залуушууддаа хүргэдэг ха юм. "Эжы аба хоёрһоо энхэргэн хүн үгы" гэжэ урданай дуун соогошье уяран байжа дууладдаг, хэлэдэг байгаа бэшэ гү? Тиимэ даа.

Бүри гүлмэр заахан үхибүүн ябахдаа, "Оренбургын хообэр пулаад" гэхэн дууе шагнахадаа, "хододоо шинии урда үритэй зандаа ябахалби" гээд дууладдахадань лэ, хүйтэн үбэл эхынгээ даарахадань, басаганинь дулаан пулаад ээм дээрэн нэмэриюулхэ өһотой гэжэ ойлгодог хадаа ехэл болоходоо, нимэ пулаад эжидээ үмэдхүүлэхэдэмни, тэрэм баясажа, дулаасашаха гэжэ сэдхэхгшэ нэмби. Зүбдаа, эхын, эсэргын сэдхэл баяраар хаяахын, жаргуулхын тула гансагыс дулаан, зоолон хубсаһан хэрэгтэй бэшэ, мүн сэдхэл жэнгээс хайн хайхан үгэнүүд, үшөө олон юумэн хэрэгтэй гэжэ пүүдэнь ойлгоо хэм.

Ажабайдалайнгаа, ажалайнгаа, гэр бүлынгоо амжалтагаа, гуйгта ушаралаа эхэ, эсэгэдээ хубаалдажа, бээ бээс дэмжэжэ, мууень даража, хайень үргэжэ ябаха гэхэн нангин хургаалтай байһан буряад араднай "хүн ахатай, дэгл захатай" гэхэн ёһоор эхэшүүлэе хүндэлхэ тухай хүүгэдээ багаһаань хургадаг хайхан заншалтай бшуу. "Гурбан зоолоние эхэ, эсэгэдээ хүргэжэ байгаарайгы - зоолон үгэ, зоолон унтары, зоолон эдэ" гэжэ манай танил, хари хэлэнэй багша Галина Бальжиевна Юмова ехэ зохидоор хэлээ лэн.

Энэ тон дэмбэрэлтэй өһо, заншал ха юм.

Зүгөөр эхэ, эсэргынгээ хүсэл оролдолгыс, үдэр, хүнигүй һанаата болоһон сэдхэхэлыс сэгнэдэггүй, тоодоггүй, шэрүүн зантай, ухаагүй, хүйтэн досоохитой зарим залуушууд дайралдадаг байһаниинь голхормоор. Тээмэндэ эхынгээ больницада ороходо, би эдэе хоол абаашажа ошоходоо, хажуудахи палата соонь хэбтэһэн, диабет үбшэндэ нэрбэгдэһэн Антонина гэжэ (хүршэ һуудаг) эхэнэрыс ехэтэ хайрлаа нэм. Хүнһөө дугуугүй хүн болгохо гэжэ ори ганса хүбүүгээ гансаараал оодэнь болгохо гэжэ тэрэ хэды оролдооб даа: манай эжытэй хамта холын нотагуудаар командиревскэе ябахдаа, заримандаа хүбүүгээ абаад ошодог лэн. Түрүүн хургуули, удаань институт дүүргүүлээ, бүхы мүнгээс суглуулжа, хүнһөө дугуугүй түрэ хүбүүндээ хээ.

"Тэжээһэн буруу тэргэ эбдэхэ" гэдэгтэл, гансаараа үндылгэһэн хүбүүниинь бэлн бүдүүн айлай басагантай ниилэхэдээ, бүри эхэсэшьс тоохоёо болишоо бшуу. Хүрээ эрэхэдээ, эжыдээ орохо, гарахашье болишоо. Нарайтай болоо гэжэ дуулаһан эхынгээ багахан үхибүүнэй һоол зохидхон гуталнуудыс (шадахисаа хүрэхэ мүнгоороо) худалдан абажа, ашадаа бэлэглэхээс эрэхэдэнь, "биди" гэдэһэн, бараг бүдүүн сомди гэжэ мухар ухаандаа бодоһон худанарынь бэлэгыень

бусаагаа, хүбүүнтэйншьс, ашатайншьс уулзуулангүй, "энэһнээ хойшо энээн руу бү харгылагты, манда таниһаа юуншьс хэрэггүй" гэжэ ярд гэлдээ юм хаш.

Баяндаа бахархаһан, бурхан, буянгаашье алдаһан, "хамар доро хахархай аман байна" гэжэ хаа хамаагүй дуугардаг, ехэрхэдэг эдэ худанарайшьс хүсэл ойлгосотой: тулюур байдалтай эхэтэйн мэдэлсэнгүй, хүбүүень шангаар гартаа абажа, хүргэһөө үгдөө оруулжа, бүхы юумэ мүнгоор халхалхабди гэжэ буруугаар һанана. Гэр бараатай, мүнэ зооритэй болоһон хүбүүниинь алтан дэлхэй дээрэ ами һана оортэнь үгэһэн, гансаараа зобожо оодэнь болгоһон эхээ, хүшэрлэ һанандань хайрлаха сэдхэхгүй, ухаагаараа бодохо аргагүй, зүнгөөрөө тааха зүрхэгүй тулюур амитан байшаба ха юм даа.

Энэ хүбүүн эхынгээ үбдэхэдэ эрьехэ, больницада ерэхэ, харалсаха, гараадшьс байхадань гүһалалсаха нангин, гол уялгана мартаа. "Эрьехэ наран, ээлжээтэ түрэ" гэхэн урданай эсээн үгэ бии ха юм. Хэн мэдэбэ, хэзээ нэгэтэ оорошьс нимэ байдалда орожо, оорошьс тэдэ аба, эжыдээ (худанартаа) "үгытэй һэнни" гэжэ үлдүүлжэ байхадаа болохо бэшэ гү? Эхэнь хэзээдэшьс, ямарньс байгаа һаань, хүбүүгээ хүлисэхэ, үхэтэрөө үриес хүлэсэхэ ха юм.

Эхынгээ ашыс харюулжа шадаагүй тухайгаа хүнүүд, илангааа ноэдүүд шүлэгүүд

соогоо шаналдаг. Сэдхэл хүмэриюулһэн үгэнүүдтэй эхэ тухай шүлэг Матвей Рабданович Чойбонов бэшэһэн байдаг. Поэтесса Галина Раднаева "Хүгшэн эжыдээ" гэхэн, хүлисэл гуйһан шүлэг соогоо иигэжэ бэшэ:

...Хүлисыш даа,
хайрата эжым,
хүлисэ намая,
Шамаяа орхёод,
түрэл нотагһаа
хулжаа бэшэб.
Хүн болгоһон
золыш түлөө
нэрыеш нэрлүүлхээс
Шэрэм харгын
түерээн соогуур
холье зорёоб...
Харин мүнөө
ашыеш харюулаагүй,
хөйлош гарашоод,
Зүрхэндэм сугларһан
хүндэ нулимса
аминем бүтоонэ.
Хүндүүлхэй сэдхэлдэм
амиды сэнгээр
эжым һанагдаад,
Заримдаа гэнтэ
гэртээ эжыдээ
ошохоор яарагдана.

Үнэхөөрөөшьс, хада гэртээ харһан хойнонь шаналхагүйн тула эхэ, эсэгэдээ энэ дэлхэй баглаа эсэргүүдыс барюулжа, гурбан зоолоние хүргэжэ, зүрхэ сэдхэхэлыс баясуулжа байхамнай болтогой!

Мүнөө сагта хүгшэдэй пенси хаанашье хүрэнгүй, саг соогоо үгтэнэшьсегүй, тинмэһээ һаһатай болоһон гэртэхинээ үргэхэ гэшэ бултанаймнай нангин хэрэг, уялга гэжэ мартаха өһогүйбди! Тиигэдэшьс

хүгшэрһэн, һаһатай зон жаа үхибүүдтэл адли өонтэгшэ, нимгэн сэдхэхэлтэй, бага юумэнһээ баярладаг, бархирдаг болодог шуу.

"Телеграммануудыс, бэшгүүдыс эжынэртээ саг үргэлжэ эльгээжэ байгты, юуб гэхэдэ, эхэнүүд юушьс хэжэ шадаха, зүгөөр хүгшэрэнгүй байха аргагүй" гэхэн үгэнүүдтэй ород дуун эхэнүүдтээ мээхэй байхымнай уряална бшуу. Хэдэн жэлээр холо ябашоод, эхэдээ бэшг, телеграммашье эльгээдэггүй зоние шүүмжэлхээр байна.

Нёдондо зун холын Америкын айлшадыс Сотниководо угтажа байхадаа, Баярта дүүмнай эгээл дуратай дуугаа - эжы тухай монгол дуу тайлбарилжа үгөөд дуулаба:

...Мүнхын аршаан байдаг бол -
Хаанас гэссэн олох юмсан?
Мишии эж - настай хүн,
Хайратай ээждээ үгэх юмсан...

Тиигэжэ дууламсаарнь, нэгэ американ айлшамнай нодоо унатуулан һуугараа гүйжэ бодоод, Баяртыемнай тэбэрээд, газаа гарахадаа, баяр хүргэн гартань мүнэ барюулаа лэн. Оршуулагһа Таннин хоороогоор мэдэхэдэмнай, бадаган үбшэнтэй эхээс орхёод, эндэ аяншалжа ябаһан энэ хүнэй сэдхэхэлыс бултаңда ойлгосотой, дүтэ энэ дуун уяруулан байгаа.

Иимэ мүнхын аршаанай үгышьс һаа, үдэр бүхэндэ эхэ, эсэгээс энхэржэ, ашыень харюулха гэжэ оролдожо, халуун сайгаараа хүндэлжэ, угтажа, дулаан үгөөрөө дэмжэжэ, һаһыень утадажа, баяр дээрэнь баяр нэмэлсэжэ ябахамнай болтогой!

Бэлигма ОРБОДОВА.

ТҮҮХЭДЭ ОРОҢОН "СЭСЭГМАА" ЗҮЖЭГТЭ НААДАГШАД...

ЖАМСО Тумунович Тумунов - Буряад ороноймнай элитэ ехэ уран зохёолшо. Тэрэнэй 80 жэлэй ой Буряад орондо, Агада үргэнөөр гэмдэглэгдээ. 1916 оной февралын 5-да Шэтын областиин Агын автономито тойрогой Табтаанай нотагта тэрэ түрэн гээшэ аабдаа. 1986 оной февралын 24-дэ түрэн тоонто нотагтань Жамсо Тумуновай нэрэмжэтэ уран зохёолой, хизаар ороной, түүхын музейн нээгдэһэндэ бидэндэ бүтөөрэн өмнө эрлэжэ байдагбди. Жамсо Тумунов тухай ехэ һонин һонирхолтой дурдалгануудыс уншахада, бидэндэ ехэл таарамжатай байдаг. Энэ талаар "Байгал" журнал, "Буряад үнэн", "Толон" газетэнүүд аргагүй ехэ үүргэһүүдыс дүүргэнэ гэжэ хэлэхэ байһаб.

1938 ондо Жамсо Тумунов "Сэсэгмаа" гэжэ зүжэг бэшээд, тэрэниинь арад зон һонирхожо, соёлой гуламтануудай тайзан дээгүүр табижа эхилһэн байха юм. Түүхэдэ ороһон "Сэсэгмаа" мүн зүжэгтэ наадагһад тухай би

мүнөө таанадтаа хоёржэ үгэхэ хүсэлэнтэй байнаб.

Манай Согто-Хангилай уран хайханай бүлгэмэйхид урдандаа аргагүй наадаша гүүлэжэ, холо ойрын нотагуудта суурхадаг байһан гэшэ. Тэдэниие гэршэлһэн хэдэн фото-зурагууд нотагаймнай түүхын музей соо табяатай байдаг. Тэрэ үедэ манай нотагта эмшэнээр ажаллажа байһан Радна-Гуро Дугарон энэ зурагуудыс буулгаһан байжа, хожомнь манай музейдэ бэлэглэһэн юм. Эдэ зурагуудыс каража, Жамсо Тумуновай "Сэсэгмаа" зүжэгыс ямар хүнүүдтэй гүйсэдхэжэ, олоһонтэ арад зондо харуулаһан байгааг гэжэ мэдэжэ абаабди.

Түүхэдэ ороһон Жамсо Тумуновай "Сэсэгмаа" зүжэгтэ наадагһад хэд байгааг гээбэл, Димчиков Гомбо, Цыбикова Лубсан-Дулма, Доржиева

Чимит, Батоев Дулмажаб, Цымженова Мыдыгма, Боросонов Вандан, Намдаков Дашидондок, Цоктоева Дулма, Гынинов Базар, Цыденова Санжайжан болоһод. Эдэ наадагша нотагуудаймнай гуроаниинь - дайны аажалай ветеран, дайнда ябаһан Дашидондок Намдаков, тэрэнэй һаһанайн нүхэр, ажалай ветеран Дулма Цоктоева, мүн ажаллай ветеран Мыдыгма Цымженова - хүндэтэ амаралтадаа гаранхайнууд, түрэл тоонто Согто-Хангилада ажаһуунаб.

Жамсо Тумуновай "Сэсэгмаа" зүжэгтэ наадалсаһан эдэ гурбан ветерануудтаа хандажа, хэдыхэн асуудалнуудыс һураһан байнабди. Тэдэ бидэндэ ингэжэ хоороо:

- Дайнай урда тээ Агымнай

нотаг бүхэндэ уран хайханай наада харалгаар аргагүй ехэ мурьсоон болоһон юм. Согто-Хангиладахи Сталинай нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Доржижаб Ракшаинай үүсхэлээр аяар холын Улаан-үдэ хотогоо наада гэдэлгэдэ туһа хүргэхэыс Пагбын Жүгдэр Арсаланай Абида хоёрыс урижа асарһан юм. Тиигэжэл зүжэг табихадамнай, наада бэлдэхэдэмнай, эдэ хоёр нүхэд ехэ оролдолго гаргаһан гэжэ мэдэнбди. Нүдэлтын хургуулида багшалжа байһан, гоё хайхан хоолойтой багша, Иванов Базарсада (Ким Иванович Базарсадаевай эсэгэ - ред) маанадта ерэжэ, дуу дуулагша лэн. Зүжэгшэдэй хубсаһа хунар бэлдэхэ, мүн зураглан шэмэглэхэ талаар Радна-Гуро Дугарон доктор ехээр оролдоо бэлэй.

Наадаая түрүүн нотагайхиндаа харуулаад, һүүлээрнь Ага ошожо, түрүүшын һуурида хүртөөд, Шэтэдэ болоһон харалгада хабаадажа, Москва ошожо наадахадаа дээдэ сэгнэлтэдэ хүртэһэн байгаа. Дүүрэн баяраар билтаржа, нотагаа бусажа ерээд, Москва ошохоёо бэлдэжэ байтарнь, дайн эхилжэ, ошохо замынь хаагданшо бэлэй.

Ж. Т. Тумуновай зохёохы ажалда хабаатай энэ ушар уран зохёол шэнжэлэгшэдтэ хэрэгтэйньс байжа болохо гэжэ һанаад, энэһэн мэдээсэл эльгээбэб.

Дамба-Ринчин ЦЫРЕНЖАПОВ,
хүдөө бэшэгшэ.

Уншагшадаймнай дэбтэрхээ

УЯНГАТА ШҮЛЭГҮҮД

Светлана Мункожаргалова манай газетын нюурта түрүүшынхээ гаража байнагүй. 1992-1993 онуудта Агын Бурядай автономито округой Зүдхэлиин дунда гургуулиин "Эдир корреспондент" гэжэ кружогой гэшүүгэй зохёолнууд "Хонхо" хуудаһанда гараа һэн. Тэдэнэй дунда Светын шүлэгүүг байһан юм.

Үнгэрхэн жэлнүүдтэ Светлана Мункожаргалова класснаа класста ургажа ябахандаа, бэе махабадаараашье түхэлшэжэ, ухаан бодолоороошье эдэшээ гэжэ харагдана.

С. Мункожаргалова Зүдхэли нотатта 1979 оной сентябриин 28-да түрөө. Бага наһанһаа уран үгэдэ дуратай, бэшэдэг, дууладаг, хатаргаг байһан байна.

Мүнөө жэлдэ Света округойнгоо нурагшадай олимпиадага түрүү нуури эзэлээ. Хабарай амаралтын үедэ буряад литератураар болоһон республиканска конкурсно хабаадахая Улаан-Үдэ ерээд, тэндэ 2-дохи нуури эзэлһэн байна.

Удангүй Светлана Мункожаргалова 11-дэхи класс дүүргэжэ, дунда эрдэмэй аттестат гартаа оруулханы, Саашаа юу хэхэ, хаана нураха зорилготой байһыень асуухада:

- Улаан-Үдэ ерээжэ, Бурядай гүрэнэй университетэй буряад хэлэ бэшэгэй факультетэй орохо наһан бии, - гэжэ харюусаа һэн. наһанһаа хүрээжэ, харбайһанаа абахыень хүсөөд, хэдэн шүлэгыень уншагшадай анхаралда дурадхая.

Ц. ДОНДОГОЙ.

САСУУТАН НҮХЭДНИ

Таанартаа, сасуутан нүхэдни, Тааруулан шүлэгөө зохёоноб. Үнэн зүрхэнһөө үетэмни, Үрээлэй үгэнүүдые зоржулнаб. Хүхюутэй, шууяатай үдэрнүүдээ Хөөрөжэ, ханажа ябаарайт. Алдуутай хэсүү үенүүдээ Наадалан энеэлдэн ханаарайт. Наратай найхан нотагнай, Маанараа уулзуулан Зүдхэлимнай Мартагдашагүй манай анхаралда.

ЭДИР НАҺАН

Аляа залуугай наадан дээрэ Аятайхан үдэрнүүдэ дүүрэхэл.

Аянай шубуудай ошоһон мэтэ,

Эдир наһан үнгэрхэл. Халуун сагай үе ерээжэ, Хабартаа шубууд бусахал. Эдир наһаннай үнгэржэ, Эрьелдээд ерэхэ хубигүйл.

УЛААЛЗАЙ

Алтан намарай урда тээ Альганайм шэнээхэн улаалзай Аглаг талымни дайдаар Анхилан һалбаржа захалдаг. Аалихан һэбшээлһэн һалхинда Аятай зохидоор гунхалзаад, Хүнэй сэдхэл уяруулан, Холоһоо дохин угтанал. Хоёр нюдэнэйм шэмэг болон, Ходол дайдыем бүрхөөнэш. Сэсэгхэн, бадаран байхадаш, Сэдхэлдэм ошон сасарна. Гажарха сагай болоо һаа,

Светлана МУНКОЖАРГАЛОВА.

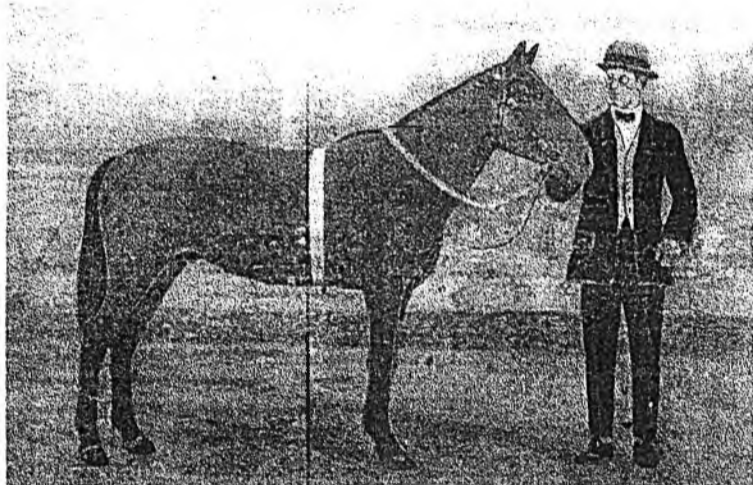

Галтайхан нюдөөрөө эмнээрэй. Шэдитэ найхан улаалзай Шэнээр дахин ургаарай.

БОРБИЛОО

Хабарай дулаахан сагууд эхилжэ, Хайлахаар саһан болонхой үнинэй. Хайрата борохон борбилоо хүхижэ, Хамагһаа шуранаар түрүүн мэдэрээл. Хун шубуудай гоёдош бү хурьш, Гургалдайн арюухан хоолойтойш бү жэшыш

Хөөрхэн бэееш хараад байхадам, Өөрэхэн дуугаараа зүрхым хүндэбэш. Зондо шоодбори үрбэгэрхэн борбилоо Зохицшоон, өөгшөөн шамайе дууланаб. Халуун ороноор жаргал бэдэрэнгүй, Хүйтэн үбэлтэй эндээл тэмсэбэш. Хүнэй баряанда байгаагүй аад, Хүнтэй үнинэй халуунаар эжэлшээш.

ЕХЭ АМБАЙН МОРИН ЭРДЭНИ

ерэбэ ха. һайндэрэй үедэ моридой урилдаан болоһон гэлсэдэг.

Тэрэ урилдаанда хамтадаа 350 мориндой хурданинь үзэгдөө. 12 модондой зайда гүйлгэхэдөө, Үбгэн Ламхайн хээр морин түрүүлжэ ерэхэн солотой.

Хягтын аралжаа наймаашан Немчинов гэгшэ Үбгэн Ламхайе гуйжа, урда хойнонь орожо байгаа, хурдан гүйгөөшэ хүлэгыень худалдажа абаа һэн. Тиигээд хүпээснай гүйгөөшэ хүлэгөө саашань Монгол руу 3 дахин үнэтэйгээр худалдаба.

1924 ондо Монголда мори урилдаанай болоходо, энэ гүйгөөшые ахин хүсэхэ хүлэг байгаагүй гэлсэдэг. Хурдан хүлэг моридые урдаа оруулагдагүй суутай хүлэгнай Монголһоо Хитад руу худалдагдаад, тэндэхээ дамжан, аяар холын Англи руу эльгээгдэн байна. Кюб гэбэл, гүйгөөшэ моридые

үнэхөөр сэгнэдэг шадабаритай нэгэ баян хүн эзэнинь болоо һэм шуу.

Удангүй Англида моридой ехэ урилдаанда аяар холын Бэшүүрэй Харланһаа асарагдаһан Үбгэн Ламхаймнай хээр морин баһал түрүүлжэ, суу солонь бүри дэлгэрээ гэжэ мэдээжэ болоһон юм. Хээр мориноймнай эзэн болоһон англичанин урмашаһанайнгаа ехэдэ Үбгэн Ламхайдамнай бэшэг эльгээжэ, асари ехэ баяр хүргэһэн юм. Тэрэ бэшэг соонь иигэжэ бэшээтэй байгаа юм: "Би энэ мориетнай гоё гэртэ - конюшница байлганаб, мүнгэн хүнэгһөө уһалнаб, али болохоор бөөмэйлэн харууһалнаб".

Бэшээтэй хамта 10 түхэриг, 1 тэбхэр түүүхэй мүнгэ-слиток, мүй хажуудань Буряадһаа ерэхэн гүйгөөшэ хүлэгые эзэнтэйнь хамта буулгаһан дүрэ зураг эльгээһэн байгаа. Энэ дүрэ зураг

Үбгэн Ламхай амбаймнай һүүлээр минии нагаса болохо Ширип Ломбоевич Ломбоцыренов хадагалжа ябаа. Тэрэ бүхы наһараа Хягтын аймагта багшаар хүдэлһэн намтартай. Ширип Ломбоевичой эгшэнь Дулгаржап нагасахай Хилганта нуурида ажаһуужа байхадаа, нарин нангинаар хадагалжа байгаа. Гэр бүлын ёһотойл омогорхол болоһон зүйл һэн.

1971 ондо Дулгаржап нагасахаймни энэ дүрэ зураг олон болгуулаарай гэжэ захяад, намда бэлэг болгон барюуһан юм.

Иигэжэ би хорёод онуудта Англида буулгагдаһан дүрэ зураг "Буряад үнэнэй" олонитэ уншагшадай анхаралда дурадханаб.

Владимир ВАНЧИКОВ, ажалай ветеран.

Бээхэй баатар шоно урагтай һэн. Шоно урагайхид урдандаа Зүлхэ мурэнэй зүүн эрье зубшажа һуудаг байһан юм. Үдэжэ олон боложо, газар уһанайнгаа хүртэмжгүй болоходо, урагшаа зөөжэ эхилһэн гэхэ. Эгээл түрүүн Жарбатан гэжэ айлайхи Байгал далайн хүрэхэ үедэ мүльһэн дээгүүр Хударын голдо тогтожо, түбхинэжэ байхадань, тэрэ багай түнгүүсүүдэ намнаһан байна. Жарбатан баһал мүльһэн дээгүүр ябажа, Ивалга хүрээжэ, Гильбэрэ гэжэ газарта түбхинөө һэн. Газар хайтай, заһан элбэг, ан гүрөөһэнинь олон гэжэ

галдатнай хүртээбэб, хоёр шэхээрээ дуулажа, хоёр жабжаа хүдэлгэжэ энэ байнаб гэжэ дайдадатнай үргэнэм гээд һэтэрхэйниүүдыень абажа газашань гаргажа үргэбэ. Жабжа үргэн хоёрһоонь амта хүрөөд, үндэр хабһанһаань отолжо эдеэд, тэрэ хабһаа төөлэйнгөө амаргали руу хээд, арадаа байһан нэгэ залуу хүбүүндэ барижа: "Энээниие заһаад ерэ" гэжэ үгэбэ.

Тиигэжэ хоёр баатарнууд танилсабад. Арза, хорзоо уужа, амаа халажа, барилдаанай мэхэ гохо тухай хэлсэбэд, буряадай барилдаан тухай ярилдажа

БЭЭХЭЙ БААТАР

ОНТОХОН

мэдэхэдээ, Жарбатанай хойноһоо урагайнь зон ерээжэ эхилһэн юм.

Тэдэнэй дунда Бээхэй баатар хүбүүн ерэлсэһэн байна. Бээхэй баатар өөрынгөө хүсэ шадал туршаха гэжэ ехэ ханадаг болобо ха. Зүлхэ мурэн багта хүсэ ехэтэй Үмтөө баатар суурхаба. Байгалдалайн байһан хойно Үмтөө баатарые нурагшалһаар Бээхэй хүрээжэ ошоходонь, Үмтөө баатар модон аса хэжэ, хуһа сэбэрлэжэ һууба. Бээхэй баатар дүтэлжэ ошоод, Үмтөө гэжэ баатарай гэрнь хаагуур бэ гэжэ нурагшалхадань, Үмтөө энэ намтай туршаха ханаатай ерээ ха гэжэ тухайлаад, асынгаа эшһээ баряад, гэрээ зажа үгэхэ зуураа хажуудаа байһан гэр тээшээ зажа, "тэрэ тэрэ байна" гэжэ харуулахадань, асын үзүүрнүүдһээ, эшын үзүүрһээ уһан бушшажа байба.

Бээхэй баатар тэрэ бушшажа байһан уһа хараад, эгээл нимэ шадалтайб гэжэ мэдүүлбэ гэжэ ойлогоод, тээд яахаб, зорижо ерэхэн хойноо туршаха болоод даа гэжэ бодобо. "Юу газар байхабиди, гэртэ ороё" гэжэ Үмтөө тэрэнээ дахуулаад, гэртээ ороод, хүгшэндөө хандажа, "Айшан ерээ, юу хэхэни түхээрэ" гээд газашаа гаража ошобо. Хүгшэнинь тэрэндэ хандажа, "Хаанаһаа ерээбэт, али голый болохот" гэбэ.

Би Байгалай урда заһаа ерээбэб, шоно урагай болохот" гэбэ. "Манай эндэ шоно урагайхид олон юм, ехэ холоһоо ерээ юм байнат, ундаа хүрөө байхат" гээд ээд томо гүсэтэй сайһаа модон аягада аягалжа, элдэбын сагаан эдэе табиба. Үнтөө газашаа орожо, бусалжа байһан уһатай томо хонхон тогоон руу нэгэ хониной мяха үйжэ бусалгаба. Мантан томо шэрээ дээрэ табат түхээржэ табиба. Хоёр томо үйһэн түйсэтэй архи гаргаба. Мяханайнгаа болоходо, хониной төөлэй табиба. Бээхэй намайе тоожо айлан болгожо төөлэйгөө залахадань юун гэжэ энэ долоон һэтэрхэйнь тайлбарилха гэжэ бодожо һуутарнь, түйсэтэй архиһаа матаар аягада аягалжа барихадань, бодожо Ойхон баабайгаа, Буха ноёноо, дайдынгаа эзэдые дурдан, сасан дуһаагаад, галдань хүртөөгөөд, ама хүрээжэ, һабынгаа эзэндэ духаряагаа бариба, тэрэн духаряае баряад харюуен тэхэрюулбэ. Тэрэ архаа уухынгаа урда залаһан төөлэйнь барихадаа, духын нэгэ һэтэрхэйе, нюдэнэй хоёр һэтэрхэйе галдань үргөөд, эзэн Үнтөө тээшэ хаража: "Галай эзэндэ, хаража байгты гэжэ

байтараа орой болоодүдэ барилдаа гэжэ хоюулаа газар гаража, олоной сугларжа хараһаар байтар барилдажа эхилбэд. Хоюулаа тэн тэрэн носолдоно, мэхэ гохоо үзэлсэнэ, гар шүүрэлсэнэ, ташалдаашье үзэнэ.

Хоёр бухын хүлээһэндэл боложо, газаршые һабарданад, урда урдаһаа мүргэлдэхөө наһандал бэе бээдэ хам оролсон туршалдана. Тиигэлдэхээр бэе бээе тухайлбад, мэхэ гохоо мэдэлсэбэд. Үмтөө түргэдэжэ, хоёр тээшэнэ забдагүй ташажа мэдэбэ. Бээхэй шуран байһан туладаа гарсалдажа байһанаа гэнтэ хүлөө алдажа орхибо, тиигэжэ Үмтөө диилэбэ, нотагайнгаа хүбүүдые баярлуулба.

Бээхэй баатар бээдээ найдажа, аяар холоһоо зориута ерээд, диилдэжэ бусаха гээшэ яагаа эшхэбтэр юм гээшэб гэжэ бодоһоор нотагаа бусажа ябахадань, зууран талын дунда ганса нарһанай ургажа байхада, хороо бусалжа ябаһан Бээхэй тэрэ нарһые үндэхэтэйнь ходооро татаха гэжэ бодоод, моринһоо буужа тэрэ ганса нарһатай носолдобо. Хобхолжо яашье ядаба. Тэрэ нарһаа түшөөд һууба.

Ута харгыда ябаһандаа юм гү, али ганса нарһантай носолдоһондоо юм гү нойртоо диилдэжэ унтаһан, болиһон хэбэртэй болоһоор байтараа: "Ши намайе түшэжэ, амаржа һууна гүш? Энэ нарһаншни минии һүлдэ гээшэ, шинии носожо эхилхэдэ, шинии шадалье бууруулжархёо һэм, тиимэһээ ши энэ нарһаа үндэхэтэйнь хобхо татаһаа байтагай, нэгэшые набшаһа, мүшэр унагаагаагүйш, тэрээндэ бү уйда, энэшни энэ талын шэмэг гээшэ, олон амитанай хараа гээшэ, энэ дайдын тэмдэг гээшэ" гээд ябашаба. Ай, зайлуул, энэмни зүүдэн гү, али ёһото эзэнтэйнь уулаба гээшэ гүб гээд, хуга харайжа бодоод, мориндоо мордоод гүйлгэхөөр нэгэ томо шулуунай харгы голлоод байхадань, ябаһан зон тэрэ шулуу хоёр тээгүүрын тойрожо гарадаг гэжэ бодоод, тэрэ шулуугаа үргэжэ, хажуу тээшэн гаргаад саһшаадаб гэжэ ябатараа нэгэ нүхэ хараад, гүнзэгы байхадань, тэрэ шулуундаа дахин ошожо, тэбэрижэ асаржа нүхэн руу шэдэжэрхибэ. Тэрэ шэдэһэн шулуунинь тэрэ шэгээрэ Улаан-Үдэ Ивалга хоёрой хоорондо һондогой гэжэ газарта хэбтэдэг юм.

С. БАХЛАЕВ.

байгал шадарай нютагүүдта

ДУРАСХААЛАЙ ҮДЭШЭ

Улаан-Үдын Үндэштэнэй номой сангай танхим соо Советскэ Союзай Герой Владимир Бузинаевич Борсоевой 90 наһанайн ойдо зориулагдаһан үдэшэ үнгэргэгдэбэ. Республикын ветерануудай зүблэлэй гэшүүн, полковник П. М. Маханов, ВСТУ-гай профессор, философиин эрдэмэй доктор Ц. Ц. Мантатов, республикын сэрэгэй комиссариадай полковник П. М. Круглов болон бусад ветеранууд, мүн В. Б. Борсоевой уг удамайхид, түрэлхидын энэ дурасхаалай үдэшэдэ хабаадалсаа.

Буряад оронойнгоо, түрэл нютагайнгаа нэрэ солые суурхуулан хүбүүнэй намтар, дайшалхы зам тухайн түүхын эрдэмэй доктор Г. А. Санжиев дэлгэрэнгыгээр хөөрөбэ. Хотын 52-дохи дунда хургуулин хизаар ороноо шэнжэлгын кружогой гэшүүд бэдэрэлгын ажал тухайгаа хөөрэхэдөө, В. Борсоев тухай суглауулан материалнуудаа дэлгээжэ, олоной анхаралда дурадхаа. Дайнай үеын бэшэгүүд, сугтаа

дайладалхан хани нүхэдэйнгөө дунда буулгуулан һонирхолтой фото-зурагууд бултанай анхарал татаба. Харахада, сэтэрхэн шарайтай, үндэр бэтэй, хатуу зоригтой, сэхэ зантай хүн гэжэ ханахаар.

- Үнэхөөрөөл, өөртөө шанга эрилгэ табидаг, бэрхэл хүн хэн даа, - гээд эсэгын талаар дүтын ураг А. Б. Боноева эрэлхэг сэрэгшэ тухай дурсаа бэлэй. - Табатай, зургаатай ябаа гүбдаа... Гэртэ ороод, таһалга соогоо тобтоб алхалагша хэн. Тиихэдэнь бидэ шэмээгүй болоод нуугша һэмди. Хараадагыггүй хаабдаа, харин бидэ хажуудань шуужааяа ехэл түбэгшөөдөг бэлэйбди.

Энэ үдэшэ В. Б. Борсоевой 90 жэлэй ойдо зориулагдаһан радио-дамжуулгын хэнэг олоной һонорто дурадхагдаа. С. А. Агреголянская тус дамжуулгада Владимир Бузинаевичай дайнай гүрүүшын үдэрһөө бэшэһэн дневнигэй зарим тэмдэглэлнүүдынь хэрэглэһэн байна.

Эхирэд-Булгадай аймагай Холбоото нууринда 1906 ондо түрлэн В. Б. Борсоев 1929 ондо

Верхнеудинск хотодо партийна хургуулида хураһан юм. Һүүлээрнь Ленинградай артиллерийскэ училищидүүргээ. Энэл хотодо наһанайнгаа хани нүхэртэй уулзажа, дайнай шэрүүн хаһада Сырена басагатай болоһон юм. Мүнөө Сырена басаганинь Львов хотодо ажаһуудаг. Гэр бүлэтэй, врач мэргэжэлтэй юм. Б. Н. Вампиловай "Алайрһаа Вьетнам хүрэтэр" ном соо, мүн "Байгал" журналда толилогдоһон А. Бальбуравай "Хорин жэл болоод" гэнэн багахан статья соо Владимир Бузинаевич Борсоев тухай һонирхолтой мэдээсэлнүүд бии. Энэ дурасхаалай үдэшэдэ Советскэ Союзай Герой, гвардин полковник В. Борсоев тухай бэшэһэн номууд олоор табыатай байгаа.

Шэн зоригто сэрэгшын 90 жэлэй ойдо зориулагдаһан һайндэрнүүд, уулзалганууд ганса Улаан-Үдэдэ бэшэ, тоонто нютагтань, Усть-Ордын округто, Львов хотодо үнгэргэгдэнэ.

Е. ЦЫБЕНОВА.

ГАЛАЙ АЮУЛТАЙ ТЭМСЭЛ

ҮРГЭЛЖЭЛЬӨӨР

Майн 14-15-най байдалаар республика дотор эхилһэн түймэрэй утаа унгар хаа хаанагүй дэлгэржэ, оршон тойронхи газарнуудые ойлгожо харахань хүндэ болоо. Улаан-Үдэ шадарай Зверосовхоз тосхондохи ойдо гараһан түймэрһөө уламжалан, эндэхи зарим айлууд ондоо тээшээ нүүхэ баатай болоо. Эндэ дүжэрһэн түймэрые саралгада Буряад Республикын МВД-гэй түймэр сараха албанай 50 хүн, 10 автомашина, 3 трактор, хотын 2-дохи ТЭЦ-эй бусад предприятинуудай хүн зон, техникэ хабаадуулагдана. Зверосовхоз дүтэ шадар түбхинэһэн коллективнэ саадай 6 гэр галай аюулда ороһон байна.

Шанга һалхинай болоходо, ойн түймэр түргэдэнэ. Тийн Спиртзаводой харгын хоёр захаар ургаһан модондо гал носожо, хотын 102-дохи квартаддашые аюул ушаруулахаар болоо.

Улаан-Үдын шэлэй заводой тосхондо, мүн нервнэ үбшэ аргалдаг больницада түймэр дүтэлбэ. Тиихэдэ хотын үхээрийн газарай модон ехээр дүржэ, горитой гаргаша хэгдээ.

Түнхэнэй аймагай Улбагай тосхон шадар эхилһэн ойн түймэр хоёрхон часай туршада үмсын 25 гэр, фельдшерскэ пунктын, магазинай байра байдал үрбхижэрхөө. Түймэр саралгада 60 хүн, 2 техникэ хабаадуулагдана, тосхондой айлууд Түнхэн, Галбай нууринуудта зөөгдэнэ. Галай аюулда ороһон ажалшадта эдэз хоол асарагдана, медицинскэ туһаламжа үзүүлэгдэнэ.

Прибайкалийн районий Покровка тосхонһоо 15 километрэй газарта Метешеха, Красичиха гэжэ хадын хоёр горхондой дундахи 900 гектарай модон галай аюулда ороо. Һалхитай үдэр галай дүлэн бүри түргэдэжэ, модондой оройгоор түргэн дабшана.

Хягтын аймагай Шара-Гол тосхон шадар эхилһэн галай аюул сэрэгэй ойн ажаһыда, һүүжэ, Песчанка тосхонуудта дүтэлэнхэй. Тосхонуудай хүн зон, сэрэгшэд галай аюултай тэмсэжэ эхилбэ. Сэлэнгын аймагай Таёжный, Царам тосхонуудай хүбшэдэ галай ехэ аюул боложо, оршон тойронхи газарнуудые тодорхойлох, хэды шэнээн гектарта галай тараһые элирүүлхэнь хүшэр болоо. Ажахьнууд хоорондын ойн ажахын, аймагай лесхозой хүдэлмэрилэгшэд, тосхонуудай хүн зон галай аюул сараха хүдэлмэригээ олоороо хабаадуулагдана. Урмын-Адаг, Самхаг нютагуудай хүбшэдэ гараһан галай аюул хүршэ - Зэдын аймагай хилэ хүржэ ябана.

Республикын аймагуудай хүбшэ тайгада гараһан түймэрые сараха, унтарааха хэмжээ ябуулгада бүхы хүн зоноо, техникээ хабаадуулаха тухай Захааминай, Загарайн, Кабанскын, Сэлэнгын, Хягтын, Ивалгын, Баргажанай, Хурамхаанай, Түнхэнэй, Тарбагатайн аймагуудай хүтэлбэрилэгшэд уялалагдаа. Энэнһээ гадна хотонууд болон аймагуудай өөһэдэн хүтэлбэрийн захиргаануудай гулваанар галай аюултай тэмсэхэ хэрэгтэ эдбхитэйгээр хабаадалсаха болоно.

Майн 15-һаа бүхы аймагууд, хотонуудта түймэрэй аюултай тэмсэхэ, хэрэгий хүтэлбэрилхэ штабууд байгуулагдаа. Тиихэдэ Улаан-Үдын авиапредприятиин начальник А. П. Абашеев хоёр үдэрэй туршада Забайкалийн авиабазатай хэлсээ баталжа, хэрэгтэй сагтань авиатехникэ үгэхөөр уялалагдаа.

Буряад Республикын финансын министр Г. В. Шлыкова граждан обороннын болон онсо байдалай талаар комитеттэ байгша оной хоёрдохи кварталда гаргашалагдахаар хараалагдаһан бюджетэй мүнгэнһөө түймэрһөө гарзатаһан хүн зондо туһаламжа үзүүлхэ болоо гээд Буряад Республикын Правительствын хараалһан хэмжээ ябуулганууд дотор хэлэгдэнэ.

Бэшүүрэй аймагай хүбшэдэ гараһан түймэр унтараагдаба. Топко тосхон шадар аюултай байдал тохөөлдөө. Тосхондой 60 хүн зон нүүлгэгдээ. Бүхыдөө 4000 гектарай модон галай аюулда ороһон байна. Галай аюул саралгада 900 ажалшан, 50 техникэ хабаадуулагдана. Аймагай, хүдөөгэй 17 захиргаанай хүтэлбэрилэгшэд сүүдхэлэн дежурлажа, хаана, али хүбшэ тайгада галай дүжэрһэн тухай элирүүлнэ, мэдээснэ.

Хягтын аймагай Наушка тосхон шадархи ойдо гараһан түймэрые сараха үедэ 3 хүн наһа бараа. Эдэнэрнай хэд бэ гэхэдэ, тус лесничествын хүдэлмэрилэгшэд О. В. Филатов, Н. П. Шапкин, Шайдунов гэгшэд болоно. Мүн һүүжэ тосхон шадарай хүбшэдэ дүжэрһэн түймэрые сэрэгэй частиин 487 алба хаагша, 50 техникэ хабаадуулагдажа, саг соонь унтаргаажа үрдибэ.

Үсгэдээрэй абтаһан мэдээнэй ёһоор, республика дотор 476 түймэр боложо байна. Тэдэнэй 36-ниинь дүжэрһөөр, 15-ниинь унтараагдаа. Тиихэдэ 27 түймэр шэнээр гаража захалаа гээд Буряад Республикын граждан обороннын болон онсо байдалай талаар комитеттэй мэдэсэл соо хэлэгдэнэ.

Т. БАДМАЙН.

Агуу Илалтын 51 жэлэй ой

ГҮНЭЙН ЭРЭЛХЭГ БААТАРНУУД

Гүнэй нютагаһаа Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда 70 хүн, тэдэнэй дунда нэгэ басаган Дулма Дугарова мордохон юм.

37 эрэлхэг хүбүүд дайнай "галһаа" бусаагүй. Тэдэнэй тоодо гансахан ород хүбүүн Мыльников Кузьма Иванович гэгшэ (1924 ондо түрлэн) Агын багшын училищиин 2-дохи курсһаа дайнда һайн дураараа мордохон.

1944 оной декабриин 11-дэ гэртэхиндээ Белоруссиин фронтһоо иимэ бэшэг эльгээбэ: "Хайрата минии гэртэхин. Би фашистнуудай урдаһаа тэмсэһэнэйнгээ түлөө Дайшалхы Улаан Тугай ба Улаан Одоной орденуудаар шагнагдааб. һайдаа Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай I шатын орденуудаар шагнагдаһаа байнаб. Таанар намда ханаагаа бү зобогты.

Бултыетнай тааланаб. Кузьма".

Эндэ һаяхан Гүнэй нютагта баһа нэгэ баяр болобо. Кузьма

Ивановичай хайрата эгэшэ Агафья Ивановнада 1945 оной апрелиин 20-до Кузьмагай хоёрдохёо Дайшалхы Улаан Тугай орденуор шагнагдаһан тухай дэбтэр һаял барюулагдаба. Эрэлхэг зоригтой взводой командир Мыльников Кузьма Иванович 4-дэхи орденуор шагнагдаһан аад, һүүлшынгээ орден абажа үрдеггүй.

Нютагайхид Соёлой байшанай Мемориальна ханада 37 баатарай нэрынь мүнхэлөө. Гадна 24 хүн дайнда бусаһан аад, эдэб шалтагаанаар наһа бараһан байна. Тэрэнэй дунда:

1. **Даши-Цырен Бимбаев**, Улаан Тугай, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай I шатын орденуудаар шагнагдаһан.

2. **Дыжит Баторов**, Улаан Одоной 2 орденто, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орденто.

3. **Гурожаб Доржиев**, Дайшалхы Улаан Тугай ба Улаан

Одоной орденто.

4. **Михаил Старицын**, Ленинэй ба Дайшалхы Улаан Тугай орденто.

5. **Цыденжап Готопов**, Улаан Одоной орденто.

Гүнэйдэ бидэнэй дундаһаа Эсэгын дайнда ябажа ерлэн:

1. **Сэндэмэ Дариев**, сэрэгшын Алдар Солын III шатын орденто.

2. **Балжинима Цыдыбон**, Улаан Одоной орденто.

3. **Дымбыл Степанов**, Алдар Солын III шатын орденто.

4. **Шойжамсо Семёнов**, Улаан Одоной орденто.

5. **Бадмажаб Шаратов**, Алдар Солын III шатын орденто.

Нютагай хургуулин үхибүүд, дайнай ба ажалай ветеранууд жэл бүри Илалтын һайндэртэ нютагай хүшөөдэ баглаа сэсэгүүдые табидаг заншалтай юм.

Р. ЖУНДУЕВ,

дайнай ба ажалай ветеран.

ХАБААДАХЫЕТНАЙ УРИНАБДИ

Хүндэтэ Баргажан, Хурамхаан нютагайхид болон буряад нютагай хүзэгтэйшүүл! Байгша оной август һарада Баргажанай дасанай, Бүгдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй үүсхэлээр Нагарджунын хубилгаан Цэдэн Соодоевой түрлөөр 150 жэлэй ойдо зориулагдаһан баяр ёһолол үнгэргэгдэхэнь. Энэ ехэ хэмжээ ябуулганууд Бархан үндэрэй хормой доро болохо юм. Энээн тухай сугларжа хөөрлэдэхэ, буян

дэмбэрэлтэ энэ хэрэг эмхидхэлгэдэ хабаадалсаха дуратайшуул бултадаа ерэхыетнай хүлээнэ, найданабди.

Һайндэрэй урда тээхи иимэ уулзалга майн 17-ной үдэрэй 4 сагта Буряадай үндэһэн соёлой эблэлэй гэхэ гү, али гүрэнэй филармонийн байшан соо болоо.

Баргажанай дасанай шэрээтэ ЕШИ-НИМА лама.

Сэдхэлэй үгэ

ТАЛАРХАН УУЛЗАЯЛ!

...Убэлэй сагта, январь нарада ЗИС-5 түхэлэй ашаанай машинада бүхээг-хушалта хээд, Үлэгшэн нютагай бүлэг хурагшад Алцагта, Дээдэ-Бургалтайда, Доодо-Бургалтайда концерт наада харуулхаяа ошононоо эли ханадагби. Жолоошомнай Дамдинов Доржи абгай байгаа. Арбадахи классаймнай хүтэлбэрлэгшэ С. Б. Табдаев бэлэй. Дашиев Дугаржабнай тиихэ үедэ гоёор дууладаг хэн. Бидэнэр сооноо хараа байса илгархал даа. Бишыхан зүжэг табяабди. Бальжи-Нима Чердонов Лиза Тункеева хоёр гол рольнуудые наададаг хэн.

Һонирхолтойнь гэхэдэ, энэ класста Үлэгшэнһөө гансаараа хурадаг хэм. Мария Очирова, Ардан Дансарунов гэгшэд хэшэлнүүдые һайн дураараа шагнагшад (вольнослушатели) бэлэй. Бэшэ үхибүүд—хуу хүршэ зүүн нютагуудайхи хэн. Жэшээлбэл, Ринчин-Доржи Жамсаранов—Дээдэ-Ториин, Анна Будаева, Павел Тугтов, Шура Сабидуева, Шура Цыбикова—Доодо-Бургалтайн, Ханда Цыденова—Алцагай, нүгөөдэ Ханда Цыденова Дээдэ-Ториин хэн.

Тэрэ үеын дүрэ зураг харахада, угаа һонирхолтой. Басагадаймнай ханхинуудай

буряад, ород дуунуудай аялга шэхэндэм шэнхинээдхихэдэл гэдэг. Ёохор наадан ходо боложо байдаг хэн. Гүлмэр залуухан, арбан долоо-арбан найма наһандаа ябаханда, одоол жаргалтай, гоё бэлэй. Тэрэ сагаа хаа-яа наһандаа оруулаад үзэхэдэ, уярмаар, сэдхэл сээжэ соо хүлгөөтэй болошодог даа.

Бэлигтэй хүбүүдше бии хэн. Санжа Банзаракцаев шүлэгүүдые бэшэдэг, уншажа үгэдэг бэлэй. Олохон нүхэднай алтан энэ дэлхэйтэй хахасаа. Голхормоор, шаналмаар даа. Заримамнай мүнөө хаана ажаһуудаг, ямар ажалтайб гэжэ мэдэнгүйб.

Нэгэ һонин уулзалга тухай хөөрһүү. Таба-зургаан жэлэй саана ехэ хүбүүнэйдэ ошоод, газрагуур, харша соогуур ажал заа зуу хээшэ боложо ябатараа, хүршэ айлай газраа дундуур наһанай эхэнэрһие обёоржорхибоб. Тэрэ эхэнэр хормойдоо зомгоол түүжэ ябаба. Би мэндээ хэлээд, хэн гээшэбта, хаанахибта гээд, хүршэ ёһоор танил болой гээб. "Хяагтада хүдэлөө хүм даа. Анхандаа Захааминай аймагта Үлэгшэндэ хургууляа дүүргэ хэм",—гэжэ харюусаба. "Яагаа һайн юм, би Үлэгшэнэйхи",—гэбэб. Ойлгон гэхэдэ, нэгэ классай хоёр болошобобди. Хаңда Мункуевна Цыденова байшоо. һайсал

энеэлдэбэбди, хоёрэлдэбэбди. Аяар дүшэн жэдэ уулзаагүй хоёрой абаһаар бэе бэеэ таныагүйнь гайхалгүйшье юм ааб даа...

Мүнөө минии мэдэхээр гэхэдэ, Георгий Цыденов Петропанловкын больницада врачар ажаллана. Сүрэн Гармаев Дээдэ-Ториин хэн, Дамдин-Цырен Цыденов Хошуун-Үзүүртэ түүхын багша мүн. Василий Бадмаев Доодо-Бургалтайда мал дээрэ, Мирон Цыбденов, Шура Сабидуева—Улаан-Үдэдэ ажаһууна. Хүршэ хууринуудһаа ерэнэн хурагшад хамтын байрануудта, зариманиинь айлнуудта байдаг хэн.

Тэрэ үеын залуушуул ажалда шанга байгаа. Намарын тоог дээрэ таряа хуряалгада ябагша хэмди. Юушье хэхэ хаба шадал хүн бүхэндэмнай байгаа. хургууляа дүүргэн сасуулбанда мордохынгоо урда би шорой хушалтатай буряад гэрээ байшан болгоод ошоо хэм. Тэрэ үедэ хүршэ болоһон Гунга Тудунов гэрээ барихадам ехэ туһа хүргөө хэн. һая айл боложо. Жигмид ахайтай залуухан хүнүүд ябаал даа.

Энээхэн тэмдэглэл бэшэхэдэ, эзэлүүдгүй уяран, суг хураһан нүхэдтөө хандажа, нэгэ дүхэриг соо талархан уулзаяа гэжэ уряалха дурам хүрэнэ.

Доржи ТУРТУЕВ,
1956 ондо хургуулияа дүүргэгшэ.

ҮХИБҮҮДЭЙ НОМОЙ КОНКУРС-ХАРАЛГА

Славян арадай бэшэгэй ба соёлой үдэрнүүдтэ зориулжа, үхибүүдэй номой талаар Россин Совет, ЮНЕСКО-гэй хүтэлбэри доро хүдэлдэг Уласхоорондын советэй үндэһэн соёлой таһаг, үхибүүдэй Россин Гүрэнэй библиотекэ үхибүүдтэ зориулагдаһан номуудай "Түрэл гэр" гэжэ нэрлэгдэһэн Бүхэроссин III конкурс-харалга хэблэлэй эмхи зургаануудай хоорондо соносхоһон байна.

Энэ конкурс Россин Президентын дэргэдэхи эхэнэрүүдэй ба гэр бүлын талаар комиссиин, Россин соёлой жасын, "Соёл ба Россин ерээдүй" гэжэ Уласхоорондын жасын, Россин Федерациин соёлой министрствын, хэблэлэй талаар Россин Федерациин хорооной, Россин Федерациин эрдэм һуралсалай министрствын хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэнэ.

Конкурсын гол зорилгонь хадаа үхибүүдтэ зориулагдаһан номуудай хэблэл, Россинда һэргээн бодхоохо программые бэелүүлгэ болоно.

Энэ конкурсдо хабаадаха гэбэл, 1995-1996 онуудта хэблэгдэһэн, хургуулида ороогүй, эхин болон дунда классуудай хурагшанарта зориулагдажа бэшэгдэһэн номуудые эльгээхэдэ болоно. Тиихэдэ эдэ номуудай темэнүүдын иимэ байха:

- Росси гүрэнэй түүхэ;
- Москвагай 850 жэлэй ой;
- Шажан-гэгээрэлэй литература;
- Хизаар ороноо шэнжэлэгэ;
- Ородой классическа литература;
- Россин арадуудай фольклор.

Конкурс-харалгада эльгээгдэһэн номууд үхибүүдэй Россин гүрэнэй библиотекэдэ энэ жэлэй майн 24-һөө июлиин 30 болотор табигдаха, харин эндэ хабаадаһан хэблэгшэд дипломуудаар, мүнгэн шангуудаар болон шийтын ба гүрэнэй эмхи зургаануудай тусхай шангуудаар шагнагдаха юм.

Конкурсдо хабаадаха номуудаа эльгээхэ хаяг: 117049, Москва, Калужская пл. дом № 1. Российская государственная детская библиотека. Отдел массовой работы. С пометкой "На конкурс "Отчий дом".

Байгша оной майн 20 болотор хошоод экземпляр номуудые эльгээхэ хэрэгтэй. Конкурс-харалгын һүүлээр тус номууд Россин хүүгэдэй библиотекэнүүдтэ үгтэхэ.

МОСКВАДА ЭХИТЭЙ

"Теплоприбор" гэнэн акционернэ бүлгэм Германиин "Ивко" фирмэтэй хамтын предприяти байгуулха тухай хэлсээ баталба. Электро-суранзата регуляторнуудые бүтээн гаргаха энэ предприяти "Теплоприборой" нуури дээрэ байгуулагдаха юм. Тиихэдэ энэ бүлгэм "Ивко" фирмын регисстрация түлээлэгшэ боложо, тэдэнэй продукци наймаалха. Москвада Буряад ороной үдэрнүүдэй үнгэргэгдэхэ үедэ иимэ хэлсээн баталагдаһан байна. Гадна "Теплоприбор" бүлгэмдэ дулаанай элшэ хүсэ хинан шалгадаг хэрэгсэлнүүдые бүтээн гаргалгые хүгжөөхэ программа мүнгэн зөөрээр хангаха хэрэгээр "ТАСИС" фирмэ һонирхоһон байна. "Акватур" гэжэ акционернэ бүлгэм Италиин фирмэнүүдтэй хамтын предприяти байгуулха тухай хэлсээ баталаа. Тиин Байгалай арюун тунгалаг уһа амһарталан юулэхэ үйлэдбэри бии болгохонь. Хамтын предприятиин уставной жасада италиихидай хуби 35 процент болохо. Тэдэнэр амһарта бүтээхэ, юулэхэ түхээрлэгнүүдые табила юм.

Е. ЦЫБЖИТОВА.

ТУҢАЛАМЖА ҮЗҮҮЛЭГДЭЭ

Хурамхаанай аймагай зоние социальна талаар хамгаалгын таһаг үнгэрэгшэ жэл ажаябуулгаяа эдэбхитэйгээр, оролдосогойгоор эмхидхэһэн байна. Социально-дэмжэлгын программаар тус аймагай 23 эрэмдэг бээтэй, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай ветеранууд, эмшэлэлгын, амаралтын күүртнүүдэ эльгээгдэһэн юм. Үндэр наһатайшуулдаа Илалтын 50 жэлэй ойдо мүнгэнэй туһаламжа үзүүлһэн, гадна дайнда уһаан сэрэгшэдэй гэр бүлэдэ, тулюур байдалтай гансаараа үлэһэн наһатайшуулда Пенсионно жасаһаа туһаламжын мүнгэн гаргашалагдаһан байна. 1995 ондо аймагай бюджетдээ 24 миллион түхэриг түлишын түлбэридэ һомологдоо.

Эм домой, эмшэлэлгын түлөө 39,9 миллион түхэриг хэрэглэгдэһэн байна. Болбосон түхэлтэй гэрнүүдтэ ажаһуугшадта коммунальна хангалгын талаар 36,2 миллион түхэриг хэмжээнэй туһаламжа үзүүлэгдээ.

Г. ОЧИРОВ.

Һаяын жэлнүүдтэ Оёрой совхоз республикымнай төмө предприятинуудай нэгэн болохо Ленинэй орденот ЛВРЗ-тэй нягта харилсаа холбоотой болонхой. Жэцээнэ, ЛВРЗ 326-мянган доллар сэнтэй сыр буйлуулдаг минзавод Италиһаа худалдажа абаад, үнгэрһэн жэлэй июль һара соо тус совхоздо ашаглалгада тушаагаа хэн. Совхозой директор С. М. Филипповэй хэлһээр энэ шэнэ түхээрлэгнэ 1996 ондо дүүрэн хүсэндөө хүдэлжэ, гаргашаяа тэхэрюулхэ юм.

Мастер Б. Г. Бекетовагай хүтэлбэрилдэг коллективтэ хүдэлһэн Н. И. Иванова, Л. Ф. Саликова, В. М. Тугаринова сыр

Зэдын һонин

ОЁРОЙХИДОЙ СЫР АМТАТАЙ

Буйлуулна халаһанай туршада 230 килограмм амтатай, эрхим шанартай сыр, 30-40 килограмм эзэй буйлуулан гаргана. Гол түлэб ЛВРЗ-гэй коллективтэ энэ амтатай продукцинь эльгээгдэдэг. Гадна аймагай магазинуудтаһе наймаанда табигдадаг юм. 7 хоногой туршада энэ цех 30 миллион түхэригэй продукци захиладта эльгээдэг байна.

Элдэб хэрэгтэй ферментнүүд, бодосууд дуталдадаг дээрһээ

сыр үйлэдбэрилгэ заримдаа таһалдашадаг. Тэдэниинь аяар Италиһаа асарагдана хаям. Энэ шашагаанаар үнэрлэн жэлэй сентябрьһаа 1996 оной январь хүрэтэр сыр буйлуулдаг цех хүдэлөөгүй. Италийн мэргэжэлтэ Мион Реното мүнөө май һара соо Оёрой совхоздо ерэжэ, тоһо буйлуулдаг лини хүдэлгэжэ эхилхэ хүсэлтэй. Энэ хүсэлын бүтэһэй даа!

В. ДАМПИЛОВ.

Суута "Бадма лэнхобо" ансамбль Москвада үнгэргэгдэһэн Буряад ороной үдэрнүүдэй һүүлээр Тайвань гүрэндэ бэлиг шадабарияа харуулхаяа ошоһон юм. Майн эхээр Франци, Итали гүрэнүүдээр гастролдо гараба.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: "Бадма лэнхобо" тайзан дээрэ.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

БЭЛИГ ШАДАВАРЯАРНЬ ОМОГОРХОМООР

концерт наада үндэштэнэй 1-дэхи лицей-хургуулийн хурагшад буряад драмын театр соо харуулба.

- Эхэ нютагтаа эрэлхэг хүүгэдээ энхэ суутайхан харгыда гарган, эрдэмэй үзүүртэ хүргэн байдаг түрэл хургуулийнгаа 50 жэлэй ойдо зорюулсаада, тэмдэ хүбүүн басаган хоёр ээлжээлэн танилсажа, амаршалгын үгэнүүдээр наадаяа эхилнэ.

- "Тоб тоб тобороо". Үгэн Шираб Нимбуевай, хүгжэмын Дандар Аюшеевэй, хоорые хүтэлэгшэ Елена Холбоева. 1-дэхи классуудай хурагшад гүйсэдхэнэ, гэжэ соносхоходонь, тайзан дээрхи мориной хилгаанаар нэхэлэн хибэс хүшэгэ үргэгдэжэ, эдир дуулагшад харгадана. Зургаан наһатайшуул. Хоёрхэнүүд гэлшэнь. Дуулахдаа ёһотойл гургаддайханууд!

Удаалан класс бүхэн нэгэ-нэгэ дуугаа концерт харагшадта бэлэглээд лэ саашадаа хөдорно. Ингэжэ тус хургуулийн хурагшад бүхэн бөөрээ хабаадажа, бэлэдхэлээ харуулна гэшэ.

- Хэр дуулаабиди? - гэжэ хүшэгын саана гарахадамни сэдхэлээ ехэл хүлгэһэн багашуул асууха юм. - "Һайн даа", - гэлэн харюу абахадаа ехэл баяртайнууд. Ингэжэл, нэгэнэйншье урма зоригыень хухалангүй, бултыень лабаадуулжа, дүнгэжэ хургажа байһан багшанартань баясахаар байба.

Лицейдэ гансал юрэнхы эрдэмдэ хургадаг бэшэ, мүн искусствын 8-дахи хургуули эдиршүүлэй уран шадабариие саг үргэлжэ хүгжөөжэ байдаг юм. Эхин классуудта хургажа байха үедөө үхибүүд түрүүшын дадал абаад, 5-дахи классаал оорынгөө бэлиг даган хураалсажа, шадабарияа хүгжөөжэ эхилдэг. Тийгэжэ уран зурааша, дуушан, хүгжэмшэн, хатаршан, жүжэгшэн бэлэхөө шэлэжэ, саашань гүнзэгыгөөр шудалха аргатай.

Иимэл эдир артистнуудһаа бүридэлэн "Наран" гэжэ жэшээтэ, арадай дуу, хатарай ансамбль тус хургуулийн дэргэдэ бии юм. "Жэһээтэ арадай" гэлэн үндэр нэрэ дээрээ "тооһо хуулангүй" жэл бүхэндэ

батадхажэ байдагын байдагын найшаалтай.

Ахамад классууд болохо бүрээ бүрил шадабари ехэтэйгээр, улам ороо зүйлнүүдые гүйсэдхэнэд. Нааданай эхинһээ эсэс хүрэтэрын нэгэ алдажа, эндэжэ, үг-мэл гэжэ байха ябадал үзэгдөөгүй. Тэрэньше зүб. Юуб гэхэдэ, монгол туургатанай хүүгэдэй "Их

нааданһаа" эхилээд элдэб шатын конкурс, харалгануудта нэгэтэ бэшэ илаһан дипломантууд, бэлиг шадабарияа хурсадхалан ёһотойл артистнар гүйсэдхэнэ ха юм.

Брян хото шадар оршодог Красногорск хотодо үнгэргэгдэхэ фольклорто харалгада хабаадахаяа байһан бүлэг хурагшад наадаяа харуулжа, үндэлэн арадайнгаа түүхэ заншал

Фоторепортаж

хоолой гэшэб?

Мэдээжэ "Будамшуу" гэжэ жүжэгһөө хэлэг 7-дохи классай хурагша Леонид Дамбаев, 9-дэхи классай хурагша Сэсэг Жарбаева гэгшэд гүйсэдхэжэ, харагшадые одоол хүхэбэ.

Ярославль хотодо үнгэргэгдэхэ хореографуудай конкурсно багша Александр Хабитуевтаяа ошохоёо байһан Баясхалан Галсанов эршэтэ монгол хатар уян ну гархайгаар гүйсэдхэжэ, олоной найшаалда хүртэбэ.

Иимэ хургуулинуудай, иимэ багшанарай хүдэлжэ байһан сагта үндэлэн арадаймнай ут заншалын, оюун бэлигын мүхэрхэгүй гэжэ лаб этигэмээр. Лицей хургуулийн анхан мүн хоор 50 жэлэйн ой мүнөө намартаа гүйсэхэнэ. Энэ үнгэрһэн табин жэлэй туршада тус хургуулийн байгуулан, бүтээһэн габыань хэлэһэгүй ехэ.

Концерттын түгэсхэлдэ лицейн директор Ш.Ж. Б. Санжиев харагшадта хандажа үгэ хэлээ, эдир хурагшадтань бэлиг шадабарияа харуулха арга олгоһондонь буряад драмын коллективтэ баярые хүргөө. Театрай зал соо малгайн унаха зайгүй, олон зон суглараа. Түрэлхид, харагшад бултал баясаа, сэдхэлээ ханаа.

Т. НИМБУЕВ.
ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: наада харуулгын үедэ.

М. ШАНТАКОВОЙ фото.

хайнаар мэдэдэг, сахидаг байһанаа гэршэлээ. Тэднэр мүнөөдөр холын замда Клавдия Доржиевна Шулуновагай хүтэлбэри доро мордобо.

Хитадай Шэнэхээнһээ ерлэн 10-дахи классай хурагша Бадма-Ханда Аюшеева "Хинган голой булжуухай" гэжэ дуу лимбэ, чанза дээрэ гүйсэдхэжэ, харагшадые ехэл уяруулба. Ямар нарин мэдэрэл, яһан хайхан

1996 оной майн 13-да Түнхэнэй аймагай Улбагай болон Солнечно хууринуудай 40 байрын гэр бүхы эд бараатаа, адуу малтаяа шатаад, 190 хүн ажамидарха арга боломжгүй үлэшбэ, 4 хүн наһа бараа.

Энэ һүйдхэлтэ ушараар Түнхэнэй аймагай өөлхэдэн хүтэлбэрийн захиргаан, райсовет, Түнхэнэй национальна паркин дирекци, Галбин сомоной захиргаан, "Мир" колхозой правлени, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг Түнхэн нютагай зоной эблэл галай аюулда наһа бараһан

БУДАЕВ Даши-Нима Ширбаевичай, ХУСАЕВ Бадма Гармаевичай, ХУСАЕВА Сырен-Дулма Насыновнагай, ДУГАРОВА Антонида Васильевнагай

гэр бүлынхидтэ, дүтын зондо гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Баһал Улбагай болон Солнечно хууринуудай бүгэдэ зоной уйдхар гашуудалые хубаалсана.

Сагай уларил

НАЛХИТАЙ, ХУУРАЙ ҮДЭРНҮҮД...

Май нарын түрүүшын арбан хоногой туршада хура бороогүй, хуурай, халхитай, нэрюун үдэрнүүд үзэгдөө нэн. Тини майн 2-ой үдэр 6-9 гэхэ гү, али арбан хоног соо 16 градусһаа үлүү дулаан болоогүй. Харин нарын хоёрдохи арбан хоногой эхинһээ гэнтэ дулааржа, республикын урда аймагуудта үдэртөө 28-29, хойто нютагуудта 24 градус хүрэтэр халуун болоһон байна.

Одоол дулааржа эхилбэ гэн гэлээ майн 14-15-най үдэрнүүдтэ Красноярск хизаар, Эрхүүгэй областьһоо хүйтэн амисхаалтай агаар хүрэжэ ерээ. Тийхэдэн лэ үдэртөө 15-18 градус дулаан,

һүниндөө хюруу унажа, 1-7 градус хүйтэн болоо. Сагай иимэ уларилай үедэ баруун-хойноһоо шангаар халхилжа, газарай хүрһэ улам хатаажа захалаа. Зарим үдэрнүүдтэ секундын 20-25 метр хүсэтэйгөөр халхилхадаа, шорой тооһо нилээдгүйхэнөөр үрэхюулээ. Энэ үе соо Баунтын, Муйска районуудта 3-9 миллиметр бороо ороһон байна. Бусад нютагуудта хуурай хадаа хуурай уларил тогтонхой.

Майн 18-19-нэй үдэрнүүдтэ республика доторнай баһал халхитай, хуурай үдэрнүүд болохоор хүлээгдэнэ. халхинай болоходо секундын 9-14 метр

хүсэтэйгөөр үлээжэ, бог шорой бурьюулан тала дайдаар тарааха юм. Һүниндөө 3-8, үдэртөө 10-15 градус дулаан болохо зэргэтэй. Республикын урда аймагуудта 22 градус дулаан болохо байна. Эдэ үдэрнүүдтэ Прибайкалийн нютагуудай хойто захар бага зэргэ бороо орохоор багсаагдана.

Майн 20-һоо 23 болотор республика дотор баһал хуурай, баруун тээһээ халхитай үдэрнүүд үзэгдэхөөр хүлээгдэнэ.

Ц. ЖАЛСАНОВА,
Улаан-Үдын гидрометобсерваторийн таһагые даагша.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: РИПЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогин), ЖИГЖИТОВ Б.-М.Ж. (харюусалгата секретарь), ГАРМАЕВ Р.Б. (Буряад Республикын Президентын ба Правительствын аппарат), СУНДАРОН Д. Д. (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: ДАШЕЕВА Г.Х., ДОНЦОГОВ Ц.Ц., ОЧНРОВ С. Д., САМБЯЛОВА Т. В., ПИНИТАЕВ В.Н. (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаршишини үйлэс, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4170. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэлэн АО-до газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертой оор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 7765.

Редакцийн телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогинь - 2-68-08, харюусалгата секретарийн - 2-50-52, секретариатай - 2-62-62, таһагууд: шипын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическэ - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-63, олонийтын хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентнүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бүхгалтерн - 2-25-67, вахта - 2-35-95.